

PAPER DETAILS

TITLE: Abdurrahman Hibrî ve Hadâyiku'l-Cinân'i

AUTHORS: Osman ÜNLÜ

PAGES: 183-212

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/419314>

Cilt: 6, Sayı: 11, Ocak 2018 / Volume: 6, Issue: 11, January 2018

ABDURRAHMAN HİBRÎ VE HADÂYIKU'L-CİNÂN'I

Abd al-rahman Hıbrî and his Hada'ik al-jinan

Osman ÜNLÜ*

ÖZ

Klasik Türk edebiyatında anlatma esasına dayanan türlerinin en önemlisi hikâyedir. Klasik edebiyatta hikâyelerin bulunduğu eserler mecmua şeklinde veya belli bir amaçla tertip edilmiş kitaplardır. Hikâyelerin belli bir düzenle tertip edildiği eserlerden biri de Hadâyıku'l-cinân'dır. XVII. yüzyılın ilk yarısında Abdurrahman Hıbrî tarafından kaleme alınmıştır. "Cennet bahçeleri" gibi sekiz bölümden oluşan eserde telif hikâyeler dikkat çekmektedir. Dönemin günlük hayatını aksettirmesi bakımından da önem taşıyan Hadâyıku'l-cinân, ilk defa bu yazıda genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Eserin nüshaları, kime sunulduğu ve telif tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Buna ilave olarak eseri oluşturan sekiz bölümde hangi konuların ele alındığı ve hikâyelerin özetleri verilerek okurun Hadâyıku'l-cinân'ın içeriği hakkında genel bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Hıbrî, Hadâyıku'l-cinân, hikâye, latife.

ABSTRACT

Short story is of the most important type of the types that are based on narration in classical Turkish literature. In classical literature which work of story in the form of a mecmua or books that have been arranged for a certain purpose. One of the works in which the stories are arranged in a certain order is Hada'ik al-jinan. Hada'ik al-jinan was written by Abd al-rahman Hıbrî, in the first half of the XVIIth century. The works of eight episodes, such as "Gardens of Heaven", draw attention to the copyrighted stories. Hada'ik al-jinan, which is also important for the reflection of the daily life of the period, was introduced for the first time in this article in general terms. Copies of the work, to whom it was presented, and are given information about the date of writing. In addition to this, it is aimed to have general

* Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü. osm.unlu@hotmail.com

knowledge about the contents of Hadâyıku'l-cinan, which is read in eight sections constituting the works and which are summarized.

Keywords: Abd al-rahman Hıbrî, Hada'ik al-jinan, short story, waggery.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında anlatma esasına dayanan eserlerin türlerinin adlandırılmasında belli bir düzen ve teamülden söz edilemez. “Kıssa, hikâye, rivayet, efsane, destan, latife” gibi tabirlerin kullanılmasında özen gösterilmez. Aynı metnin farklı kaynaklarda farklı adlandırılması ve türünün farklı kelimelerle ifade edilmesi bir yana aynı metin içinde bile bunun gibi tutarsızlıklarla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla bu tabirler arasında kesin bir ayrıma gitmek neredeyse imkânsız bir hale gelmektedir.

XVII. yüzyılda tarihle ilgili eserleriyle ön plana çıkmış ve Mucîb'in kısa değinmesi dışında tezkirelerle belki de bu sebepten dolayı alınmamış olan Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin *Hadâyıku'l-cinân* adlı eseri, bu yüzyılda derleme hikâye mecmuaları arasında yer almaktadır. Bu tür mecmualarda derleme iki şekilde yapılmaktadır. Birincisinde, daha önceki dönemlerde kaleme alınmış olan özellikle Arap ve Fars edebiyatlarında nadiren de Türk edebiyatında örnekleri olan hikâyeler yer alır. Buralardan yapılan derlemeler genellikle konularına göre veya başka özelliklere göre seçilir. Bu derlemelerde, kaynak alınan eserlerin ve kişilerin isimleri özellikle zikredilir. Örneğin İsmail b. Ali'nin *Câmiu'l-hikâyât*'ı Süheylî'nin *Acâibü'l-me'âsir ve Garâibü'n-nevâdir*'i buna tipik örneklerdendir. Bu derlemelerde yer alan hikâyelerde genellikle İslam coğrafyasında ve ortak İslamî kültürde yer alan olaylar bulunmaktadır. Diğer türden olan derlemelerde ise yerlilik ve orijinallik ön plandadır. Bu eserlerde müellif genellikle bizzat yaşadığı, şahit olduğu, duyduğu veya meclislerde bahse konu edilen olaylardan yola çıkar. Bunu yaparken müellif hikâyelerin orijinallliğini özellikle vurgulamaktadır. Metinlerde yer alan kişi ve olaylar orijinal olmanın yanı sıra gerçek hayattan ve çoğunlukla belli bir özelliği olmayan halkın içinden çıkmaktadır. Bu bağlamda bu türden hikâye külliyatlarına Osmanlı'nın sosyal tarih vesikaları gözüyle bakılması isabetli olmaktadır. Lamîi'nin *Letâif-nâme*'si, Cinânî'nin *Bedâiyü'l-âsâr*'ı, *Menâkıb-ı Hamsîn*, Bahrî Efendi'nin *Mutâyebât*'ı, Feyzullah Efendi'nin *Letâif-nâme*'si, müellifi belli olan ve olmayan letâif mecmuaları bu gruba giren eserlerdir. Yazıda konu edilen Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin *Hadâyıku'l-cinân* adlı mensur hikâye külliyatı da yerli ve orijinal hikâye derlemelerinden biridir. *Hadâyıku'l-cinân*, ayrıntılı bir şekilde ilk defa burada ele alınmaktadır. Makalede, hikâye hakkında genel bir inceleme yapılmadan önce Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

1.Salbaşzâde Abdurrahman Hibrî Efendi

1.1. Hayatı

Hibrî¹ hakkında tezkirelerde yer alan bilgi Mucib'in verdikleriyle sınırlıdır. Mucib, onun Sahn müderrisi ilen vefat eden Hasan Efendi'nin oğlu Abdurrahim² Çelebi ve Edirne'de hâriç rütbesiyle müderris olduğunu ifade eder. Buna ilave olarak Bağdat'ın fethi için düşürdüğü tarihi de tezkiresine örnek olarak kaydeder (Altun, 1997: 29).

Abdurrahman Hibrî, 1012/1604 yılında Edirne'de doğdu. Babası dönemin tanınmış müderrislerinden Salbaş Habbâzzâde Hasan Efendi'dir. Bu yüzden Salbaşzâde olarak da anılır. Eğitimine Edirne'de başlayıp İstanbul'da tamamladı. Daha sonra Edirne'ye döndü ve hayatı boyunca sırasıyla Edirne Emir Kadı, Dimetoka Oruç Paşa, İbrahim Paşa, Saraciye, Emniye, Taşlık, Eskicami, Üç Şerefeli ve son olarak Edirne Darülhadişi müderrisliği görevlerinde bulundu. Bu görevindeyken 1069/1659 yılında vefat etti. Bazı kaynaklarda Hibrî'nin vefatı olarak kaydedilen 1087/1676 tarihi aslında kardeşi Salbaşzâde Abdülkadir Efendi'ye aittir. Şeyhî'nin *Vekâyiü'l-fuzalâ*'sındaki bu karışıklık daha sonra kaleme alınan bazı kaynaklarda da aynen devam etmiştir (İlgürel, 1998: 427). Son olarak Ratip Kazancıgil Hibrî'nin mezar taşının fotoğrafını ve metnini yayınlayarak bu konuda herhangi bir şüpheyi yer bırakmamıştır (Kazancıgil, 1996: 173).

Edebiyatımızda bu mahlası kullanmış diğer bir şair Hibrî Çelebi'dir. Bu şair hakkında eldeki tek bilgiler Fâizî'de bulunmaktadır. Tezkire yazarı, onun 1025/1616 yılında vefat ettiğini ve bir "*mecmua-i eş'âr*"ı olduğunu söyleyerek şiirlerinden örnekler verir. (Kayabaşı, 1997: 269-270). Bunun yanında Abdurrahman Hibrî ile aynı dönemde yaşamış olan Ali Hibrî Efendi adında bir fıkıh âlimi daha vardır ki bu, konunun tamamen dışındadır (Özervarlı, 1998: 428).

1.2. Eserleri

1.2.1. Enisü'l-müsâmirîn: 1046/1636 yılında kaleme alınmıştır. Edirne'nin fethi ve sonraki durumu ve burada vazifeli devlet ricali hakkında önemli bilgiler ile Edirne şehrinin tarihini, kültürünü ve aynı zamanda mimari yapılarını inceleyen bu eser şehir tarihi açısından önemli bir yere sahiptir (İlgürel, 1974: 137). Bu eseriyle Abdurrahman Hibrî, gerçek anlamda ilk Edirne tarihçisi olarak sayılmaktadır (Gökbilgin, 1965: 81). Eser üzerine Sevim Üngün (İlgürel) tarafından 1972 yılında bir doktora tezi hazırlanmıştır. Ayrıca eser Ratip Kazancıgil tarafından günümüz Türkçesiyle yayımlanmıştır.

1.2.2. Defter-i Ahbâr: 1057/1647 yılında telif edilen bu eser muhtasar bir Osmanlı tarihidir. Osmanlı'nın kuruluşundan II. Osman'ın tahta çıkışına kadarki

¹ Müellifin ismi bazı kaynaklarda "Hibrî", bazılarında ise "Hıbrî" şeklinde geçmektedir. Ancak kelimenin Arap harfleriyle imlası (حبرى) şeklinde kalın harfle olduğu için burada "Hıbrî" şeklinde kullanımı tercih edilmiştir.

² "Abdurrahman" olmalıdır.

dönem kısaca anlatıldıktan sonra 1027/1618-1058/1648 yılları arasında meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır (Aykun, 2004: X-XII). Eser üzerine Muhittin Aykun tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

1.2.3. *Menâsik-i Mesâlik*: Abdurrahman Hıbrî'nin 1041/1632 yılında yaptığı hac yolculuğunu anlatan eser on bâb ve bir tetimme üzerine düzenlenmiştir. Bu eserde yazar, hacca gidiş ve dönüş yolları ve uğranılan yerler hakkında geniş bilgi vermiştir (İlgürel, 1975: 111-112). Eser, Sevim İlgürel tarafından üç parça olarak makaleler halinde neşredilmiştir.

1.2.4. *Riyâzu'l-ârifîn fi'l-ehâdisi'l-erbain*: İranlı şair Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Risâletü'l-aliyye fi ehâdisi'n-nebeviyye* adlı kırk hadis konulu eserinin tercümesidir. Eser sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her biri de kendi içinde beşer dala ayrılmıştır. Bu haliyle eserin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'den aynen tercüme edildiği anlaşılmaktadır (Karahana, 1991: 240; Yıldırım, 2000: 139).

1.2.5. *Târîh-i Feth-i Revân*: IV. Murad'ın 1635 yılında çıktığı Revan seferi ve Revan şehrinin fethine dair olan eserdir.

1.2.6. *Târîh-i Feth-i Bağdâd*: IV. Murad'ın 1638 yılında çıktığı Bağdat seferi ve Bağdat'ın fethine dair olan eserdir. Revan ve Bağdat şehirlerinin fethine dair olan bu iki eser, Edirne Selimiye Kütüphanesi Bâdî Efendi No: 1667'de bulunmaktadır (İlgürel, 1998: 427; Levend, 2000: 111).

1.2.7. *Evkât-i Hamse*: Hıbrî'nin namaz vakitlerine dair ilm-i nücûmdan faydalanarak telif ettiği bir eserdir (Gökbilgin, 1965: 85).

1.2.8. *Divançe*: Hıbrî'nin divançesinden bahseden tek kaynak *Osmanlı Müellifleri*'dir. Burada Mehmed Tahir, divançenin İstanbul'un çeşitli kütüphanelerinde ve Siroz kütüphanesinde nüshası olduğu belirtmektedir (1342: 98). Şimdiye kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

1.2.9. *Hadâyıku'l-cinân*:

Abdurrahman Hıbrî'nin müdderris olması dolayısıyla üç dile de hâkim olduğu söylenebilir. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'den tercüme yapabilecek kadar Farsçaya da hâkimiyeti söz konusudur. Her ne kadar divançesi hakkında söz sahibi olmasak da şairliği hakkında eserlerindeki manzum bölümlerden iyi bir şair olduğu tahmin edilebilir. *Enîsü'l-müsâmirîn*'de "Edrene" redifli bir gazeli (Kazancığil, 1996: 169) onun bütün olarak elde bulunan tek şiiridir denilebilir. Ayrıca Hıbrî'nin mezar taşındaki

Peyrev-i Kâdî Şureyh u seyyid ü İbn Kemâl

Hemreh-i Hassân u Urfî sâhib-i fazl u eser (Kazancığil, 1996: 173)

beytinden ilimde Kadî Şureyh ve İbn Kemâl; şiirde de Hassân bin Sâbit ile Urfî-i Şirâzî ile birlikte anılması, ilmi kadar şairliğiyle de dönemindeki önemli şahsiyetlerin içinde zikredildiği anlaşılmaktadır.

2. Hadâyıku'l-cinân

Abdurrahman Hibrî'nin tertip ettiği bu eser hakkında eski ve yeni kaynaklarda verilen bilgiler çok sınırlıdır. Eser hakkında en eski bilgiler Bursalı Mehmed Tahir tarafından verilmiştir: “*Mutâyebât ve muhâdarâtta bahis sekiz bab üzere mürettep bir eserdir. Bir nüshası Enderûn-ı Hümayûnda Revân ortası kütüphanesinde mevcuttur* (1342: 98). Ancak Hibrî'nin özellikle tarihle ilgili eserleri üzerine çalışma ve neşirler yapılmasına rağmen *Hadâyıku'l-cinân* hakkında bu bilgilerin dışında daha fazla bilgi verilmemiş ve bilgiler tekrar edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında *Hadâyıku'l-cinân* hakkındaki yeni bilgiler ilk defa burada verilecektir.

2.1. Eserin Adı ve Türü

Hadâyıku'l-cinân kimin eseri olduğu eserin giriş bölümünde açık bir şekilde ifade edilir: *Ammâ ba'd, bu abd-i fakîr-i pür-taksîr Abdurrahman bin Hasan Hibrî ...* (3b). Bu ifade eserin müellifinin kimliğine dair herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Eserin daha sonraki sayfalarında müellif, eserin telif ve tertip şeklini anlatırken eserin adını ve bu adı alma sebebini de açık olarak ifade eder: *Pes bu risâle-i dil-güşânun ketb ü imlâ ve nazm u inşâsı itmâm u ihtitâm buldukda bir mukaddeme ve bir hâtimededen gayrı mânend-i riyâz-ı ridvân sekiz hadîka üzre tarh u taksîm olunmağın Hadâyıku'l-cinân ismiyle tesmiye olındı* (4b).

Bursalı Mehmed Tahir, eserin mutâyebât ve muhâdarât türünde kaleme alındığını ifade eder. Ancak terim olarak, başkasına ait sözlerden muhataba veya okuyucuya uygun alıntılar halinde aktarmalar yapmayı ve bu nitelikteki sözleri toplayan edebî eser türünü ifade eden muhâdarât (Yazıcı, 2005: 391), *Hadâyıku'l-cinân*'ın muhtevasına uygun bir tanımlama değildir. Bunun yanında klasik edebiyatımızda özellikle anlatma esasına dayanan edebî türlerin adlandırılmasında bir birlik bulunmadığı bir gerçektir. Manzum olsun mensur olsun bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, latife, destan, menkıbe vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler genel olarak hikâye adıyla adlandırılmıştır. Aynı zamanda hikâye türünden bir eser de destan, kıssa, efsane, menkıbe, latife, tarih, nevâdir vb. isimlerle de anılabilmektedir. Bunun yanında hikâyenin değişik terimlerle de adlandırıldığı görülmektedir. Birçok metin, buna benzer şekilde aynı eserin içinde hatta aynı satır veya mısra da bile farklı şekilde adlandırılabilir. Mesela 16. yüzyıl şairlerinden Derviş Şemseddin, Dih Murg adlı mesnevisindeki “Bir letâyif bir hikâyet söyledim” mısraında hem “hikâyet” hem de letâyif” kelimelerini kullanmıştır (Kavruk, 1998: 7). Hibrî de buna benzer şekilde kendi eserinde bile buna benzer bir şekilde “kıssa, hikâye, risale, letâyif” kelimelerini kullanmaktadır. Dolayısıyla eser, belli bölümlerinde belli konularda olaylar anlatıldığı bir hikâye mecmuası olarak değerlendirilmelidir.

2.2. Nüshası

Eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1068 numarada kayıtlıdır. Aharlı krem kâğıda yazılı olan eser 192x105 mm ebadındadır.

Cild miklepli ve vişne rengindedir. Serlevhası tezhiplenmiş olup her satırında 19 satır bulunmaktadır. Sayfalardaki cetveller kırmızı renktedir. (Karatay, 1961: 276) Nüshanın 1a sayfasında eserin yazarı ve adıyla ilgili “*Edirnevî Salbaş-zâdenin cem’ eylediği mutâyebâtur*”, “*Mutâyebât-ı Salbaş-zâde*” ve “*Hadâyıku'l-cinân, müellifi Edirneli Abdurrahman Hibrî*” ifadeleri yer alır. Aynı sayfada ayrıca iki küçük fıkra ve Yahya Efendi’ye ait iki beyit bulunmaktadır. Bunun yanında eserin muhtelif yerlerinde (7a, 8a, 8b, 9a, 9b, 10a, 11a, 11b, 12a, 13a, 16a, 17a, 23a, 35b, 36a, 49b, 50a, 64a ve 74a) sayfa kenarlarına sonradan latifeler ilave edilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar 61³ numarada kayıtlı olan anonim *Mecmua-i Letâ’if* (Karatay, 1961: 303) adlı eserde, *Hadâyıku'l-cinân*’da yer alan latifelerin bir kısmı da yer almaktadır. Yaptığımız tespite göre *Hadâyıku'l-cinân*’da yer alan 114 latifeden 39 tanesi birtakım küçük ifade farklılıklarıyla burada aynen tekrarlanmıştır. Buradan yola çıkılarak çeşitli latife mecmualarında Hibrî’nin eserinde yer alan latifelerle karşılaşmanın mümkün olduğu söylenebilir. Hatta bu ve buna yakın adlarla kataloglara kaydedilmiş başka *Hadâyıku'l-cinân* nüshalarının ortaya çıkma ihtimali bile söz konusudur.

2.3. Yazılış Sebebi:

Hadâyıku'l-cinân klasik gelenekteki gerek manzum gerek mensur olsun bütün eserler gibi Allah’a hamd ve peygambere salavatla başlar. Bundan sonra birçok metinde olduğu gibi *Hadâyıku'l-cinân*’da da eserin yazılış hikâyesi verilir. Bu bilgilerin arasında yazarın kendisiyle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Buradan yazarın dört yaşında okumayı öğrendiği ve bu zamana kadar birçok eseri okuyup istinsah ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle *Gülistân* ve *Bostân* gibi ibret verici kıssa ve hikâyeleri hem okumuş hem de dinlemiştir. Yazar, burada *Bahâristân* ve *Nigâristân* gibi latif ve zarif eserleri de istinsah ettiğini, parlak değerli taşlar gibi olan binlerce manzum ve mensur eseri vücuda getirip zaman sayfasında bunları bırakıp gidenleri kıskandığını belirtir: *Çâr sâleden beri musannıfât-ı musannıfîn-pîşinden nice kütüb ü risâle tettebbu’ına mümâreset ve ebyât-ı eş’âr-ı hoş-âyende ve münşeât-ı hâtır-güşâyende mütâla’asına bittâb mâil olmağla (...) husûsan Gülistân Bostân gibi kasas-ı ibret-nümâ ve hikâyet-i ferh-fezâyı hâviye kütüb-i latîfeyi kırâat u istimâ’a ve Bahâristân ve Nigâristân misâli (...) manzûm u mensûr müellefât-ı gevher-nisâr ile sahîfe-i rûzgâr ve cerîde-i leyl ü nehârda hezâr u hezâr âsâr-ı bedî’atü’l-etvâr koyup girdüklerine reşk eder idüm* (3b-4a).

Hibrî bu nedenle meclis ve mahfillerde sözlerinde doğruluk bulunan dostlarından dinlediği ibret dolu hikâyelerin bazılarını aklında tutmuş, bazılarını da müsveddelere yazmış ve eğer bu dünya fırsat verirse bu dağınık hikâyeleri tertip etmeye niyetlenmiştir. Bu şekilde o işitilmemiş hikâyelere ve görülmemiş kıssalara bir irtibat ve düzen vermek suretiyle latif üsluplu yeni bir kitap tertip ederek bu dünya sayfasında bir yadigâr ve sayısız duaya sebep olmasını ister. Bu eserde yazar, mukaddemesinin dışında bütün hikâyeler yeni zikredilen yani daha önce hiçbir yerde

³ Eserin eski katalog numarası Y. 130’dur ve Karatay kataloğunda bu numarayla kayıtlıdır.

yazılmamış hikâyeler olmasına dikkat etmiştir. Hikâyeler yazıldıktan sonra bunları cennetin bahçeleri gibi sekiz kısım ile birer mukaddeme ve hatime üzerine tertip ettiğini yazılan her latifeden sonra altından bir halhal gibi öğüt içeren bir kıta koyduğunu belirtir. Yazar ayrıca her bir bölümün son hikâyesini de değişik bahirlerde manzum bir şekilde kaleme aldığını ifade eder: *Pes bu risâle-i dil-güşânun ketb ü imlâ ve nazm u inşâsı itmâm u ihtitâm buldukda bir mukaddeme ve bir hâtimeden gayrı mânend-i riyâz-ı rıdvân sekiz hadika üzre tarh u taksîm olunmağın Hadâyıku'l-cinân ismiyle tesmiye olındı ve her latife-i dil-güşâsınun pâyını mânend-i halhâl-ı zerrîn birer kit'a-i mev'izat-âyîn ile tezyîn ve her bâbun âhirine buhûr-ı muhtelif üzre birkaç hikâye-i manzûme dahı tahsîs ü ta'yîn kılındı. Ümîddür ki dânişverân-ı rûzgârın nazar-ı iltifâtları ile manzûr oldukda 'ayb u kusûrından iğmâz-ı 'ayn edeler (4b).*

2.4. Sunulduğu Kişi:

Hıbrî, eserini aynı zamanda ünlü bir şair olan dönemin şeyhülislamı Zekerîyyazâde Yahya Efendi'ye sunduğunu “*Sitâyîş-i Hazret-i Şeyhülislam Sellemehullahi Te'âlâ*” başlıklı bölümde belirtir. *Tahmîd ve tesliye edâ olundukdan sonra dibacenin bir zât-ı latîf*’in vâsf-ı latîfî ile tezyîn kılınmak lâzım ve vâcib olduğunu söyleyen müellif, kendisi gibi birçok yetime bir baba şefkatiyle el uzatmış olan şeyhülislama kendi halini söyler: *miyân-ı a'dâda bî-yâr u yâver kalup leked-hürde-i tevsen-i çarh-ı gaddâr olan üftâdeye dest-gîr olmağa ancak bir kerre hâlini i'lâm etmek ister*. Daha sonra şeyhülislamı uzun uzun vâsfedip methettikten sonra Hıbrî, “*a'nî müftî-i zamân hazret-i Yahyâ Efendi*” ifadesiyle eseri kime sunduğunu açıkça belirtir. Bundan sonra eserini sunma sebebini açıklayarak muradının ne olduğunu söyler. Buna göre Hıbrî, kırklı olduğunu söyleyerek ellili⁴ payesine gelmek istediğini ifade eder: *Ya'ni bu bende-i hazîn-i riyâzet-güzîn ki çile-keş-i halvet-hâne-i erba'indür, hankâh-ı pâye-i hamsinde seccâde-nişîn olmağla murâd-ı fû'âdum bula (3b).*

Eserin telif tarihi olan 1040 yılı aynı zamanda Yahya Efendi'nin ikinci defa şeyhülislamlık görevine getirildiği yıllara rast gelmektedir (Kaya, 2013: 245). Hıbrî, eğitimine Edirne'de başlayıp İstanbul'da bitirmesine rağmen hayatının büyük kısmını Edirne'de geçirmiştir. Eserin yazıldığı tarihte Hıbrî 28 yaşındadır ve bilinen ilk görevi Edirne'deki Emir Kadı Medresesi müderrisliğidir. Bu göreve ne zaman başladığı bilinmese de 1046/1636 yılında Dimetoka'daki Oruç Baba Medresesinde müderristir. Tahminimizce eserin yazıldığı tarihte Hıbrî İstanbul'da bulunmaktadır. Ayrıca metinden anlaşıldığına göre babası da vefat etmiştir. Kaynaklar babası Salbaş Hasan Efendi'nin 1039/1630'da İstanbul'da Sahn Medresesinde görev yaptığı sırada

⁴ Kırklı ve ellili, müderrislerine kırk ve elli akçe yevmiye verilen medreselerdir. Ellili medreselerin bir adı da *hârîçî*. Bu medreselerden kasıt, Osmanlı'dan evvel Selçuklular ve beylikler dönemlerinde o şehirde yapılmış olan medreselerdir (Uzunçarşılı, 2014: 17, 25). 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kırklı medreselerin müderrislerinin kazaskerler ve daha yukarı medreselerin müderrislerinin tayinleri şeyhülislamın tavsiyesi ile yapıldığı için (Uzunçarşılı, 2014: 186-187) Hıbrî eseri Yahya Efendi'ye sunmuş olmalıdır.

vefat ettiğini yazar (Gökbilgin, 1965: 82). Bu sırada tahminimizce Hıbrî de bir medresede görev yapmaktadır ama bu medresenin adı ve nerede olduğu şu anda bilinmemektedir. Sevim İlgürel, Hıbrî'nin Emir Kadı ve Oruç Baba görevlerinden sonra 1041'de hacca gittiğini ve Edirne'ye döndüğünü belirtir (İlgürel, 1975: 111). Hıbrî'nin bizzat kendisi de yolculuğa Edirne'den başladığını ifade eder (İlgürel, 1975: 114). Buna göre Hıbrî babasının vefat ettiği yıl ya İstanbul'da ya da Edirne'de bir medresede kırk akçe ile görevdedir ve payesinin yükseltilmesini istemiştir. Bundan sonra Hıbrî'nin *Hadâyıku'l-cinân* vesilesiyle Edirne'deki bir medreseye gönderildiği ve ertesi yıl buradan hacca gittiği söylenebilir.

2.5. Yazılış Tarihi

Hıbrî, eserin yazılış tarihini eserin sonunda *Hatm-i Kitâb* başlığında verir. Yazar önce kitabın bitmesinden dolayı Allah'a şükreder sonra bir kıta ile bu eserin tamamlanmasına tarih düşürür:

Hamdulillâh bu kitâb-ı hoş-nizâm
Buldı târîh-i **hatim**de ihtitâm
Hakka şükr olsun habîbine selâm
Âl ü ashâb-ı kirama bi't-tamâm (88a)

Buradaki kıtanın ikinci mısraındaki *hatm* (ختم) kelimesinin ebced karşılığı olan 1040 sayısı aynı zamanda eserin telif tarihini (m. 1630-31) vermektedir. Bu tarih ibaresi, Hıbrî'nin bir başka eseri olan *Enîsü'l-müsâmirin*'in telifi için düşürülen tarihle çok yakın bir şekilde benzer (Gökbilgin, 1965: 87):

Oldı bin kırk altı sâlinde tamâm
Hâtîme lafzı olur târîh-i tâm

Burada Hıbrî, *Hadâyıku'l-cinân* telifi için kullandığı *hatm* (ختم) kelimesiyle aynı kökten olan *hâtîme* (خاتمه) kelimesini kullanarak bu eserin telif tarihini kolaylıkla düşürmüştür. Aynı kökten türeyen kelimelerin farklı eserlerin telif tarihi için kullanması Hıbrî'nin sanat gücüne gölge düşürmüştür.

2.6. Eserin Bölümleri:

Yazar önsözde eseri bir “mukaddeme” ve “hatime”den başka sekiz “hadîka” olarak düzenlediğini belirtmiştir. Mukaddemede yazar mizah ve şakayla ilgili hadisleri aktararak bu esere meşru bir zemin hazırlamıştır. Müellif, bu hadisleri *Kitâb-ı Mesâbih*⁵ adlı eserin mizaha dair hadislerin yer aldığı ilk bölümünden tercüme ettiğini ifade eder. Bundan sonraki *fihrîst-i kitâbda*, yazar bölümlerde hangi konuya dair hikâyelerin yer aldığını da belirtir: Birinci bölümde hoş sohbet ve hazır cevap kişiler, ikinci bölümde zor durumda kalanların zekâlarıyla bu durumdan çıkmaları, üçüncü bölümde âşıkların perişan halleri ve dilberlerin durumları, dördüncü bölümde erkeklere meyledenlerin içine düştükleri durumlar, beşinci

⁵ Eserin asıl adı *Mesâbihu's-sünne*'dir. Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122) adlı hadis âliminin güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden bir eserdir (Hatiboğlu, 2004: 258).

bölümde kadınların hileleri ve bunlara aldanan erkeklerin durumları, altıncı bölümde ahmak ve eblehlerin hayret verici ve komik durumları, yedinci bölümde eşkıya ve hırsızların durumları, sekizinci bölümde de hayvanlara dair ibret verici hikâyeler bulunmaktadır. Hibrî, eserin hatimesinde ise evliyaya ait keramet ve harikulade olayları zikretmiştir: *Mukaddeme: Der terceme-i bâb-ı mizâh ez-Kitâb-ı Mesâbîh ki heme latîfehâyeş fi'l-i ta'rîz-i dihâlân-râ bihterîn mefâtihest. Hadîka-i nühüstîn: Der beyân-ı ahvâl-i nezâket-me'al-i sühan-şinâsân-ı letâyîf-pîşe vü hâzır-cevâb ve şîrîn-sühanân-ı zarâyîf-endîşe vü nigû-hitâb. Hadîka-i düvüm: Der beyân-ı nezâket-zây ve zarâfet-tedbîr. Hadîka-i sivüm: Der beyân-ı ahvâl-i perîşânî-me'al-i uşşâk-ı pâk u amânî bâ-dilberân-ı sitemkârân. Hadîka-i çeşârûm: Der beyân-ı ahvâl-i habaset-me'al-i muğlimân-ı hiyel-pîşe ve gulâm-pâregân-ı mefâsid-endîşe. Hadîka-i pencüm: Der beyân-ı mekr-i zenân ve ahvâl-i kabâhat-me'al-i zen-pâregân. Hadîka-i şeşüm: Der beyân-ı ahvâl-i hayret-me'al-i eblehân ve etvâr-ı hande-fezâ-yı ahmakân. Hadîka-i heftüm: Ahvâl-i hasâret-me'al-i reh-zenân-ı bî-dîn ü düzdân-ı pür-kîn ve ayyârân-ı kemîn-i mekîn ü tarrârân-ı hiyel-âyîn. Hadîka-i heştüm: Der zikr-i latîfe-i çend ez-zebân-ı bî-zebânân ki ukalâ temsîl-kerde-end ez-berây-ı tenassuh-ı mütenassihân. Hâtîme-i kitâb: Der zikr-i menâkıb-ı evliyâullâh-ı zevî'l-kerâmât ve ba'zı hâlât-ı hâriku'l-âdât (4b-5a).* Müellif ayrıca eserin hatime bölümünden sonra, önsözde belirtmediği halde bir fasıl daha ilave etmiştir. Bu fasılda insanların başlarından geçen veya şahit oldukları ve eserdeki sekiz bölümünün konuları içine girmeyen tuhaf olaylar zikredilmiştir.

2.7. Eserin Muhtevası

2.7.1. Hadîka-i Nühüstîn: Der beyân-ı ahvâl-i nezâket-me'al-i sühan-şinâsân-ı letâyîf-pîşe vü hâzır-cevâb ve şîrîn-sühanân-ı zarâyîf-endîşe vü nigû-hitâb (9a-15b)

2.7.1.1. Vâlihî Efendi'ye⁶ bazıları *mahbub-dost* diyerek töhmet ederler. Bir gün kürsüsüne buna dair bir kâğıt bırakılır. O da bu töhmete cevap olarak onların saf ve gûnahtan uzak olduklarını söyler. İtiraz eden “zenci çocukları niçin böyle sevmezsiniz” deyince, Vâlihî de “onları aramaya niçin zahmete girelim, getirin onları da sevelim” diye cevap verir.

2.7.1.2. Celal Çelebi ile Sultan İkinci Selim Eyüp Sultan türbesine giderler. Orada Sultan, Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı türbeyi görünce tecahülünden “bu kimindir ve ne zaman gelir” der⁷. O sırada Sokullu da oradadır. Celal Çelebi de “padişahım emretti o da geldi” diye cevap verir.

⁶ Edirneli Vâlihî, tanınmış şair ve vaizdir. 996/1588'de vefat etmiştir. Gençliğinde güzeller peşinde koştuğu kayıtlara geçmiş bir husustur.

⁷ 1579 yılında öldürülen Sokullu Mehmet Paşa'nın türbesi kendisi daha hayattayken Mimar Sinan tarafından 1572 yılında yapılmıştır.

2.7.1.3. Abîd Çelebi⁸ bir gün bir zahidi ziyaret eder. Zahit onun gazel okumasına söz söylemek isteyip sen insanlara “ıra” söylemişsin der. Abîd de bunu anlamayıp “ıra ne anlamada kullanılır” deyince zahit “türkü” der. Abîd de bunun üzerine vallahi sultanım asla türkî sevmem diye cevap verir.

2.7.1.4. Dostlardan biri bir âlimin sohbetindeyken meclisin sahibi peri yüzlü bir delikanlıyı göstererek güzeldir ama biraz *dıraz-desttir* diye şikâyet eder. O dost da “doğru söylersiniz, o genç benim genc-i derûnumdan nakd-i dilimi çalmıştır” der.

2.7.1.5. Ahmet Paşa ile Baki Paşa⁹ Gazi Giray Han'ın¹⁰ meclisinde otururken Han sorar: Sizin şehirlerinizde hırsız, dolandırıcı çoktu hala çok mudur? Baki Paşa, Ahmet Paşa'yı gösterip “Paşa bunların hepsinin üstesinden gelmiştir” der. Han da bunu nasıl yaptıklarını sorar. Baki Paşa da, “Paşa hazretleri onların hepsini askere veya Bektaşî zümresine aldı. Böylece hırsızlık yapmalarına ihtiyaç kalmadı. Zira istediklerini açıkça alıyorlar” diye cevap verir.

2.7.1.6. İshak Çelebi,¹¹ Şam'da kadı iken bir Arap kadın öfkeyle yanına gelip “bana talak ver” der. İshak Çelebi de bunun üzerine “zimmetin kimseyse talakı ondan iste” diye cevap verir.

2.7.1.7. Güzel bir delikanlı babasıyla yolda giderken yanağına bir damla gül düşer. Aşıklardan biri de bunu görünce gül damlasına haset edip “*yâ leytenî küntü türâben*”¹² der. Babası bu aşığın sözlerini duyunca oğluna bu adam ne diyor diye sorar. Oğlan da “*ve yekülü'l-kâfiru yâ leytenî küntü türâben*”¹³ diyor diye güzel bir cevap verir.

2.7.1.8. Bir rahip kilisede vaaz verirken “Hristiyanların ahirette cennete girip huri ve gılmanlar ile sohbet ederler. Müslümanlar da cennetin kapısına gelip bunlara hasret ile bakıp geri dönerler” diye anlatır. Orada bulunanlardan biri de “Müslümanlar bu dünyada elimizde olan her şeyi alıyorlar. Korkarım ahirette de cenneti elimizden alalar” der.

2.7.1.9. Edirne zariflerinden biri¹⁴ bir gün ayağında nalınlarla bir kahvenin önünden geçerken Nalça Bekir lakaplı birisi kahveden bunu ayıplamak için “bu Edirne halkı ne garip âdete sahip ki her zaman nalınla yürüdüklerinden ayakkabıya para

⁸ Nakşibendi büyüklerinden Şeyh Abdullah-ı İlâhî'nin halifesi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî neslinden Şeyh Âbid Çelebi (ö. 1498).

⁹ Hasan Beyzade Ahmet Paşa(ö. 1046/1637) ile Başdefterdar Baki Paşa (ö. 1034/1624).

¹⁰ Kırım hanlarından, Devlet Giray Han'ın oğlu, 1554-1607 yılları arasında yaşamıştır.

¹¹ Osmanlı tarih yazıcılığının önemli eserlerinden olan Selimnâme adlı kitabıyla tanınan divan şairi. Hayatının son yılını Şam kadılığında geçirmiştir. Bu olay da bu tarihte meydana gelmiş olmalıdır. (ö. 943/1537)

¹² “Keşke toprak olsaydım” (Nebe (78)/40)

¹³ Ve kâfir olan “keşke toprak olsaydım” diyecek (Nebe 78/40)

¹⁴ YY. 61 numaralı mecmuada bu kişinin adı Mücellid Çelebi olarak geçmektedir. Kaynaklarda bu kişiye ait bilgi bulunamamıştır.

vermekten kurtulurlar” der. Edirneli de bunun üzerine “Edirne halkının basmasına nalçanın tahammülü yoktur” diye onu susturur.

2.7.1.10. Bir Rafizi ile bir Sünni oturup konuşturlarken Rafizi “acaba her zaman Sünniler Şii olur da niçin Şiiler Sünni olmaz” der. Sünni de “sen görmez misin ki her zaman taam necis olur da necis taam olmaz” diye cevap verip Rafizi’yi susturur.

2.7.1.11. Bir adamın oğlu yanından kaçıp bir vezirin delibaşına sığınır. Adam gidip delibaşayı vezire şikâyet eder. Vezir delibaşayı çağırıp durumun aslını sorar. Delibaşı da “efendim çocuğu çağırıp soralım. Kimi isterse onun yanında kalsın” der. Çocuk gelir ve babasını değil delibaşayı seçer. Babası da mecburen evine döner. Bu duruma şaşırان vezir “bu çocuğun anne ve babası yıllarca emek verip büyüttüler. Neden senin yanında kaldı” diye işin aslını sorar. Delibaşı da “bu çocuğu anne ve babası yılda iki bayram öperler. Benim yanımda ise her gece *bûs u kenârdadır* diye cevap verir.

2.7.1.12. Üsküp müftüsü Pir Mehmet Efendi’nin¹⁵ damadı o beldenin vakıflarından birine mütevellî olur. Üsküp ulemasına o vakıftan her yıl belli bir miktar saman verilmiş. Bir mecliste müftü, damadı ve iki kadı sohbet ederlerken kadılar damada, “bizim bu sene samandan hissemiz gelmedi. Lütfedip gönderseniz” derler. Damat bu sorudan telaşa girer ve doğru dürüst cevap veremez. Müftü araya girerek, “aman efendiler, onun kusuruna bakmayın, bizim damat iki eşeğe saman vermeye kadir değildir” diyerek onları susturur.

2.7.1.13. Yöneticilerden biri bir kadıyla sohbet ederken, “kadıların hepsi cehennemliktir” der. Kadı da “kadıların üçte biri cennettedir” hadisi var ama siz bana yöneticilerin onda birinin cennete gireceğine dair bir delil bulun” der.

2.7.1.14. Osmanlı beylerinden biri Kızılbaş esir düşer.¹⁶ Acem şahı ava çıkarken bu beyi de yanına alır. Giderlerken yolları bir mezarlığa düşer. Buradayken yol üzerinde bir köpeğin bir kabri pislettiğini görürler. Şah köpeği görünce Bey’e şüphe yok ki bu kabir sahibi Sünni olmalıdır der. Bey de evet şahım doğru söylediniz köpek de Rafizi’dir der.

2.7.1.15. Bir gün bir adam küçük çocuğunu alıp Hadım Mesih Paşa’nın¹⁷ huzuruna çıkar. Paşa latife yollu “bu küçük çocuk senin midir” der. Adam da latifeyle “sahibi çıkmazsa benimdir” der. Paşa da “o zaman çocuğu çağıralım hangimize gelirse çocuk onun olsun” der. Çocuğu çağırırlar fakat çocuk paşayı tercih eder. Paşa da adama bak gördün mü der. O sırada mecliste paşanın zeki bir nedimi vardır. “Mazur buyurun sultanım annesiyle kıyas etti” deyince bu cevap paşanın hoşuna gider ve nedimine ihsanlarda bulunur.

¹⁵ Özellikle şakacılığı ve nüktedanlığı ile tanınmış bir âlimdir. (ö. 1020/1611)

¹⁶ YY. 61 numaralı mecmuada bu beyin adı Raziye Kadınzâde Mustafa Paşa olarak geçmektedir. Paşa, 1013/1604 yılında İran’a yapılan akında Sivas Beylerbeyi olarak bulunuyordu ve bu akın sırasında esir düşmüştür (Peçevi II, 1982: 248).

¹⁷ Hadım Mesih Paşa (ö. 989/1592) Osmanlı sadrazamlarındandır.

2.7.1.16. Zariflerden biri¹⁸ lokmacıya gidip bir miktar lokma yedikten sonra lokmacıya “Süleymanî lokma pişirmişsin” diye iltifatta bulunur. Lokmacı da “efendi, benim ismimin Süleyman olduğunu nasıl bildin” der. Adam da “bu lokmayı rüzgârla doldurmuşsun bundan özge Süleymanlık mı olur, rüzgârı lokmaya hapsetmişsin” der.

2.7.1.17. Üçüncü Murad zamanında Lam Ali Efendi¹⁹ için bir mansıp arz olduğunda telhisin içinde onu tarif etmek için “bir doğru kulunuzdur” ibaresi geçer. Padişah buna gülererek “Lam doğru olma ihtimali yoktur” diyerek latife eder.

2.7.1.18. Semiz Ali Paşa²⁰ vaktiyle ismi gibi semizdir. Onun sadrazamlığı sırasında ikinci vezir olan Mehmet Paşa da ince ve uzun bir yapısı varmış. Bir gün divana fillerle ilgilenen görevli gelip sultana ait filin öldüğünü haber verir. Ali Paşa bu haber üzerine “zürafa öldüğü zaman da Mehmet Paşa'ya müjde verin” diye latife eder.

2.7.1.19. Yaptığı iyilikleri abartarak anlatan ve babasının bile kendisine çırak olduğunu söyleyen bir kişinin bu durumu bir gönül ehlinin kulağına gider. O da bu adama bu hallerinden dolayı beddua eder.

2.7.2. Hadîka-i Düyüm: Der beyân-ı nezâket-zây ve zarâfet-tedbîr (15b-22b)

2.7.2.1. Bir zaman İstanbul'da bir şeyhin tekkesine şehir oğlanları doludur. Hatta şeyhin kendi müritleri bile zikir halkasına giremezler. Tekke bu hale gelince şeyh durumu gidip veziriazama anlatır. Veziriazam da şeyhin yanına bir yayabaşı verip gönderir. Yayabaşı adamlarını toplayıp usulünce gece tekkeye gelir. Şehir oğlanları da bölük bölük tekkeye gelirler fakat kapıdakileri görünce korkup dışarıda beklemeye başlarlar. Aralarında konuşarak bir hile planlarlar. Birisi şeyh kılığına birkaçı da mürit şekline girip bir tepsi helvayla tekkeye girerler. Şeyh bunları gerçekten şeyh sanıp meclise buyur eder. Gelenler helvayı sadece yayabaşına ikram ederler. Meğer bu helvanın içine müshil koymuşlarmış. Yayabaşı bir süre kıvrandıktan sonra adamlarıyla oradan ayrılmak zorunda kalır. Tekke de yine şehir oğlanlarıyla dolar.

2.7.2.2. Bir zamanlar bir adam define bulur fakat bunu kimseye söyleyemez, karısına da güvenmediği için evine de getiremez. Bir gün karısını denemek için arkasından bir saksağan çıktığını söyler. Akşam olduğunda herkesin bunu duyduğunu görür ve kadınların sır saklayamayacağını anlar.

2.7.2.3. Bir danışment seyahat ederken yolu bir köye düşer. Akşam namazında imamın yanlış kıldırıldığını görür ve namazını yeniden kılar. Bunun sebebini soran

¹⁸ YY. 61 numaralı mecmuada bu kişi Bâki Efendi ve mekân olarak Bursa kayıtlıdır. Ama bu kişi meşhur şair Baki değildir. Zira Bâki, Bursa'da herhangi bir görevde bulunmamıştır. Bu, başka bir Bâki olmalıdır.

¹⁹ Reisülküttâplık, nişancılık ve başdefterdarlık kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur.

²⁰ Osmanlı sadrazamlarından (ö. 972/1565).

köylüye imamın bilgisiz olduğunu anlatır. Cemaat bundan rahatsız olur ve ikisinin bahse tutuşmalarını isterler. İmam da zarif biridir. Danişmende *ne-dânem* kelimesinin anlamını sorar. Danişment *bilmem* diye cevap verince köylü onu köyün dışına sürer.

2.7.2.4. Bir adam sarhoş bir şekilde yürürken asesle karşılaşır. Ases bunu elinden yakalayıp hapse atmak için yola düşer. Yol üzerindeki mezarlıktan geçerken adam el kaldırıp “el-fatiha” der. Ases de fatiha için ellerini kaldırıncı adamın elleri serbest kalıp kaçıp gider.

2.7.2.5. Bir gece İstanbul’da zamparalar deniz kenarında fahişeler ile âleme başlarlar. İyice sarhoş olduktan sonra ellerindeki kadehleri altın ve gümüşle doldurup kadınların başlarından saçarlar. Adamlardan birinin hiç parası yokmuş sadece değersiz kâfir altınları varmış. Bu hali görünce iyice sarhoşluğa vurarak cebindekileri kadehe doldurur, kadının başında çevirdikten sonra bunları denize saçar. Sabah olunca ayılır gibi yapar ve kadınlara para vermek için elini cebine atar. Parasını bulamayınca yanındakiler geceki yaptıklarını ona anlatırlar. Bunun üzerine yanındaki fahişeye “sen bana hamam parası ver, cariyenle gideyim, odamdan gereken parayı da cariyeye sana göndereyim” der. Kadın da iki yüz akçe verir. Adam cariyeye oradan ayrıldıktan bir süre sonra cariyeden de kurtulup izini kaybettirir.

2.7.2.6. Bir köylünün şehirli bir arkadaşı varmış. Sık sık köye gelir ve onun evinde kalırmış. Şehirli yine bir gün arkadaşının haberi yokken köye gelir ve başkasının evine gider. Köylü buna çok üzülür, intikam almak için fırsat gözetir. Şehirli adam tuvalet ihtiyacı için o evden çıkar ve arkadaşının evinin duvarının dibine gelir. Bunu gören arkadaşısı oturduğu yerden kalkıp “var canım nerede yediysen orada sıç” der.

2.7.2.7. Bâki, Mekke’de kadılık görevindeyken Anadolu beylerbeyi Cerrah Mehmet Paşa²¹ ona, “eğer yakında vezirlik nasip olursa sizi İstanbul kadılığına teklif edeceğim” der. Bir ay geçmeden Paşa vezir olur. Baki bu haberi duyunca bir beyitle Paşa’ya haber gönderir. Paşa da Baki için İstanbul kadılığını ister.

2.7.2.8. Semiz Ali Paşa veziriazam iken bir gün divana ehlikeyif bir imam gelir. Cebinden dilekçesini çıkarırken afyon hokkasındaki afyon Paşa’nın önüne saçılır. Paşa imam utanmasın diye “tespihin düştü” der. İmam daha heyecanlanır ve hokkayı da düşürür. Paşa bu sefer, “efendi kıblenümayı da düşürdün” diye latife eder.

2.7.2.9. Bir zamanlar Anadolu beylerbeylerinden birinin yakınındaki bir adamın dört atı varmış. Mirahur bunlara üç yem verir birini bırakırmış. Adam buna bir süre sabreder fakat paşaya da açıkça söyleyemez. Sonunda yine kendisinde bulunan yaşlı ve zavallı bir atın dilinden paşaya bir mektup yazıp durumu anlatır. Paşa mektubu okuyunca durumu araştırır ve adamlarına atlar için dört yem verilmesini emreder.

2.7.2.10. Bir kethüdanın evine bir zampara misafir olur. Adam ev sahibinin karısını görünce ona meyleder. Ev sahibi bunu fark edip önlemini alır ve karısının yerine

²¹ Osmanlı sadrazamlarından. (ö. 1013/1604)

kendisi yatar. Gece herkes yatınca misafir usulca yatağa girer ancak adamlarla karşılaşır. Durumu kurtarmak için eşcinsel olduğunu söyler. Ev sahibi adama kızarak evinden kovar.

2.7.2.11. Vazifesinden azledilmiş bir kadı mansıp talebi için İstanbul'a gelir ve bir handa konaklar. Ancak sabah uyandığında döşeği ıslattığını anlar. Utancından ne yapacağını bilemez. Sonunda yataktan kalkmadan bir hizmetçiden su ister. Tası alırken kasten düşürür ve her yeri ıslatır. Böylece bu utançtan da kurtulur.

2.7.3. Hadîka-i Sivüm: Der beyân-ı ahval-i perîşânî-me'al-i uşşâk-ı pâk u amânî bâ-dilberân-ı sitemkârân (22b-32b)

2.7.3.1. Birkaç kişi bir dilberle bir yere gidip işret meclisi kurarlar ve akşama kadar eğlenirler. Bu dilberin de bir aşığı varmış. Bu durumu haber alıp akşam vakti bu topluluğun dönüş yoluna elinde kılıcıyla dikilir. Topluluk bunu görünce korkup dilbere söylenirler. Dilber, tek başına aşığının yanına gider, “eğer benim aşkımda sadıksan bize ilişme” der. Adam da bunlara ilişmeden yollarına devam ederler.

2.7.3.2. Bir adam bir dilbere âşık olur ama dilber buna yüz vermez. Sonunda adam bir tellala, dilberi sevdiğini ve kendini denize atacağını ilan ettirir. Herkes o saatte toplanırlar, dilber de onların arasındadır. Adam halkı şahit göstererek son dileğinin dilberden bir buse almak olduğunu söyler. Çaresiz kalan dilber bunu kabul eder. Âşık da fırsatı ganimet bilip boynundan ve yanağından defalarca öper. Sonrasında denizin kenarına gidip bir ayağını denize sokar.

2.7.3.3. Halep şehrin kuşatan hendeğin yanındaki kahvehanede güzel bir saki vardır. Adamın biri bu sakiye âşık olur ve oradan hiç ayrılmaz. Bir gün saki adama, “aşığım diyorsun ama hiç mücadele etmiyorsun” der. Adam da “sen ne istersen onu yaparım” diye cevap verir. Saki de, “kendini şu hendeğin içine at” der. Âşık bunun üzerine kendini hendeğe atar ve helak olur.

2.7.3.4. Bir zaman bir dilber varmış. Çok sert olan babası onu evden sadece hamama gitmesi için çıkarırmış. Bir zaman sonra bir adam bu dilbere âşık olur. Ama bir türlü ulaşamaz. Dilberin gittiği hamamın tellağı bu adamın eski bir dostuymuş. Onunla anlaşarak dilberin hamama geldiği bir gece halvette dilberle buluşur ve hasret giderirler.

2.7.3.5. Bir adam bir gence âşık olur. Bir yolunu bulup onu bir gün evinde davet eder. Genç de birkaç arkadaşıyla beraber daveti kabul eder. Anca aşığın evi uygun değildir ve babasının imamlığını yaptığı mescide gelirler. Burada biraz eğlendikten sonra oradakiler aşığa kürsüye çıkıp vaaz etmesini isterler. Âşık da kürsüde konuşurken oradakiler ceplerindeki yumurtaları aşığa atıp oradan çıkarlar. Âşık da onların arkasından küfürler savurur.

2.7.3.6. Bir adam bir dilbere âşık olur fakat bir türlü açılmaz. Ramazan bayramı geldiğinde onun için bir çift ayakkabı alır. Dilberi salıncağa binerken görür ve onu seyre başlar. Dilber salıncaktan inerken ayakkabısının ökçesini kırar. Âşık da fırsatı

kullanıp koynundaki ayakkabıyı dilbere verip konuşmadan oradan ayrılır. Bu hareket dilberin hoşuna gider ve onu has aşığı edinir.

2.7.3.7. Bir dilbere bir avare âşık olur. Fakat dilberin amcasından dolayı ona yaklaşamaz. Bir süre sonra amca ile aşına olur ve amcanın kendisini eve ziyafete çağırmasını sağlar. Aşığın amacı gece herkes uykudayken dilberin yanına gitmektir. Fakat amca uyanık biridir ve yatakları değiştirir. Bunu fark etmeyen âşık yatağa girince amca ile karşılaşır. Âşık sakalını amcanın elinden güçle kurtarır.

2.7.3.8. Bir zamanlar bir dilbere bir adam âşık olur. Fakat bir gün dilber eceliyle ölür. Adam defnedildiği gece dilberi mezarından çıkarıp evine getirir ve kıyafet giydirip karşısında şarap içmeye başlar. Fakat daha gece yarısı olmadan şarabı biter ve şarap almak için dışarı çıkar. O sırada adamın tabip bir dostu eve gelir. Burada dilberi görünce muayene eder ve hastalığının *sikke* olduğunu görür. Yani âşıkların kanına çok girmekle yoluna gelip kan tutmuş. Tabibin hekimlik becerisiyle dilber hayat bulur. Uyanınca başına gelenleri tabip ona anlatır. Bu sırada âşık da eve gelir ve dilberin yaşadığını görünce ölecek gibi olur. Üç kişi sabaha kadar sohbet ederler. Âşık, diğer âşıklar arasında mümtaz bir yere sahip bir hale gelir.

2.7.3.9. Bir zaman bir adam bir dilbere âşık olur fakat dilber buna yüz vermez. Zaman geçtikten sonra dilber hasta olur ve kimse derdine çare bulamaz. Bir gece rüyasında aşığın onu hendekten geçirdiğini görür. Ertesi sabah aşığı yanına çağırır ve ömrünün sonuna kadar yanında tutar.

2.7.3.10. Bir adam bir dilbere âşık olur ve bir süre vakit geçirirler. Bir ara kırgınlıkla ayrılık düşer. Bir gün adam bir hançerle yaralanır ve yatağa düşer. Dilber de eski günlerin hatırına aşığını ziyarete gider. Âşık onu görünce hiç hasta olmamış gibi olur. Dilber, aşığın hastalığının yalan olduğunu sanır ve oradan uzaklaşır. Aşığın hastalığının sebebi de çaresi de dilber olduğu böylece anlaşılmış olur.

2.7.4. Hadîka-i Çehârum: Der beyân-ı ahval-i habaset-me'al-i muğlimân-ı hiyel-pîşe ve gulâm-pâregân-ı mefâsid-endîşe (32b-40a)

2.7.4.1. Herifin biri bir gulamla birlikte olduktan sonra akşama kadar işret derler. Akşam olunca ev sahibi buna yatacak yer göstermeyince bir kenarda yatıp uyur. Sabah olunca ev sahibi bunu görür ve dışarıdaki döşeği görmedin mi der. Gulam da orada sizin oğlunuz yatıyordu der. Adam, sen ne eblehmişsin der. Akşam olur bu sefer gulam çocuğun yanına girer ve işini yapmaya başlar. Çocuk gulama ne yaptığını sorunca “babam ne dediyse onu yapıyorum” diye cevap verir.

2.7.4.2. Hiç akrabası olmayan bir genç kime hizmet etse fesada teşebbüs eder. O ise kendini korumak için çok mücadele eder. Bir gün mescitte vaizin livatayı lanetleyen sözlerini duyunca ona mürit olmaya karar verir ve vaizin yanına yerleşir. Bir gün akşam olunca vaiz gencin hücreğine girip onunla birlikte olurken genç uyanıp şeyhe “sen bu işi yapanları gördükçe arş titrer demedin mi” diye sorar. Şeyh de şehvetin etkisiyle titrerken “titrer ama yıkılmaz” diye cevap verir.

2.7.4.3. Bir danışment bir öğrencisine göz koyar fakat onu razı edemeyince ders okutmaz. Ona ahmaklık hastalığına tutulduğunu ve tek çaresinin insan menisi olduğunu söyler. Öğrenci bir süre sonunda buna razı olur. Devamında danışment öğrenciye ders anlatmaya başlar. Öğrenci de, “siz doğru söylemişsiniz, o zamandan beri bir miktar aklım başıma geldi” der.

2.7.4.4. Bir gulampare hamama gider. Halvette tellakla yalnız kalınca vuslat ister. Tellak önce sabun sürelim der ve bütün vücuduyla birlikte gözlerini de sabunlar. Bir tekmeyle tellak adamı “yüz üstü düşürür” Adam sabundan gözlerini de açamaz ve *sayyad iken şikâr* olur.

2.7.4.5. Bir adam bir gulamla birlikteyken bir buse alır. Adam bu sırada “belim!” diye feryada başlar. Gulam ne olduğunu sorunca, benim garip bir hastalığım vardır, ne zaman bir gulamdan buse alsam bu hal başıma gelir, bunun çaresi de inzal olunmamdır der. Dilber bunu kabul etmez ama sonunda razı olarak adamın beline sarılır.

2.7.4.6. Nefsine düşkün bir adam yan hücredeki bir askerin tazesine âşık olur ve ondan vuslat ister. Askerin olmadığı bir zamanı kollayıp yan hücreye girer. Genç, önce para ister. Adam cebindeki altın kesesini gösterince genç şakayla keseyi alır ve feryada başlar. Başlarına insanlar toplaşır, adam onların ellerinden güçlkle kurtularak hücreğine döner.

2.7.4.7. Bir bölük asker sefere çıkar. Bir yerde konaklayıp çadırlarını kurduklarında nefesine düşkün bir asker gece olunca gulamının üstüne düşer. Bu haldeyken başka bir asker bu hali görür. Gizlice askerin ayağına bir ip bağlayıp ucunu dışarı çıkarır. Birkaç asker bu ipi hızla çekerek o askerin halini herkese gösterirler. O asker de “yüzünü yere düşürüp burnunu necasete batırır”

2.7.4.8. Bir adam gulamıyla hamama gider. Adam yıkandıktan sonra halvete gulam girer. Tellak gulamı keselerken şehveti hâkim olup gulamla birlikte olur. Bir hafta sonra yine hamama gelirler. Adam önce gulamın yıkanmasını ister. Gulam önceki başına gelen şeyin hamam âdeti olduğunu sanıp başını zemine koyar. Bu durumdan utanan tellak dışarı kaçar.

2.7.4.9. Bir luti, işçi pazarından güzel yüzlü bir işçiyi bahçe bellemek bahanesiyle alıp evine getirir. Arzusunu işçiye açar ama işçi kabul etmez. Adam bir yolunu bulup işçiyi afyonla uyutur ve emeline ulaşır. İşçi uyandığında başına geleni anlar ve oradan uzaklaşır.

2.7.4.10. Büyüklerden birinin oğluna ders veren hocasının niyeti kötüdür fakat bir türlü fırsat bulamaz. Bir gün oğlanın parmağınca yara çıkınca hocasına danışır. Hocası onun “dübüre sokan” olduğunu ancak dübüre sokmakla iyileşeceğini söyleyerek oğlanın parmağını sokmasına izin verir. Aradan bir zaman geçtikten sonra hoca zekerini tuta tuta gelir ve dübüre sokan çıktığını söyler. Oğlan da hocasının tedavisine yardımcı olur. Yine bir süre sonra çocuğun babasının parmağında aynı yara çıkınca çocuk hocasından öğrendiği bilgileri ve olayları babasına anlatır. Babası da meselenin iç yüzünü anlar.

2.7.4.11. Bir luti hamama gider ve kendisiyle ilgilenen tellaktan vuslat talep eder. Tellak da işini bilen biridir, hiç kimseye fark ettirmeden adamı keseler gibi yaparak onu emeline ulaştırır.

2.7.5. Hadîka-i Pencüm: Der beyân-ı mekr-i zenân ve ahvâl-i kabâhat-me'al-i zen-pâregân (40a-53a)

2.7.5.1. Zampara büyüklerden biri cübbe ve sarığını giyerek evden dışarı çıkar. Merdivenlerde inerken aşağıda bir cariyeyle karşılaşır ve onunla birlikte olma hevesine kapılır. Cariye ise hilekârdır. O sırada değirmen çevirmekte olan cariye adama, bu değirmeni çevirin, ben yukarıda sahiben ne durumda, yakalanmayalım” diyerek eve çıkar ve sahibesine durumu anlatır. Sahibe, kocasını değirmen çevirirken görünce kavgaya tutuşurlar.

2.7.5.2. Bir kadın aşinasıyla sohbet ederken kocası çıkagelir. Aşinasını oradan kaçırmak bir hile düşünür. Kocasına, bugün senin hakkında konuşuldu ve senin başın büyük dediler ve hatta şiniğe²² sığmaz dediler der. Oradan bir şinik getirip kocasının başına geçirir. Adam ne yapıyorsun derken kadın aşinasını orada kaçıır.

2.7.5.3. Bir mahallenin çeşmesinin yakınındaki bir tekkede ışıklar bulunmuş. Bu ışık dervişlerinden biri çeşmeye su almaya gelen kadınlardan birine âşık olur. Fakat kadın bunu kabul etmez ve durumu kocasına açar. İkisi birlikte dervişe bir oyun planlarlar ve kadın onu eve çağırır. Akşam olup derviş eve geldikten hemen sonra adam eve gelir. Kapının çalındığını duyan kadın dervişini saklamak ister fakat ev çok dardır. Yer olmadığından kadın, şu dolap beygirini salıp onun yerine seni bağlayayım, kocam gelince onu çekmeye başla der. Derviş çaresiz bunu kabul eder. Adam evdeyken “bu beygir dolabı neden yavaş çekiyor, inip bakayım” dedikçe derviş daha hızlı dönmeye başlar. Bir süre böyle devam ettikten sonra kadın dervişini dolaptan çözer ve gizlice evden çıkarır. Zavallı derviş düşe kalka tekkesine gider.

2.7.5.4. Bir adam bir kadınla evlendikten bir süre sonra sıra için yola düşerler. Akşam olunca bir kervansaraya inerler. Yatsıdan sonra bir grup atlı da buraya gelir. Bunları gören adam ve karısı korkup bir köşeye saklanırlar. Bir süre sonra bu adamlar sofraya kurup şarap içmeye aşlarlar. Kadın bunları merak eder ve yanlarına gidip reisin yanına oturur. Kadına da şarap sunarlar. Bir süre sonra kadın, onlardan kocasını direğe bağlamalarını ister. Onlar da adamı bir direğe bağlarlar. Birkaç kadehten sonra kadın, kocasının öldürülmesini ister. Oradakilerden biri kılıcını alır adamı da dışarı çıkarır. O sırada su dökmek için kılıcı yere bırakınca adam kılıcı alıp onu öldürür. Arkadaşlarının gelmediğini gören adamlar teker teker dışarı çıkarlar ve koca bunların hepsini öldürür. En sonunda kervansaraya girip karısının kulağını da kesip istediği yere götürür.

2.7.5.5. Bir köyün ahalisinin bir âdeti varmış. Bu köyde evlenen her kız önce köyün imamı ile halvete girermiş. Bir gün evlenen adam, karısının yerine güçlü kuvvetli olan kardeşini imama gönderir. Gece olduğunda her zamankinin tersi olur ve imam

²² Şinik: Tahılları ölçmek için kullanılan sekiz kiloluk ölçek ve bu hacimdeki ölçü kabı.

adamin elinden kurtulamaz. Sabah olduḡunda ahaliyi toplar ve bu gelin normal bir gelin deḡil dese de ahali bundan bir Şey anlamaz. En sonunda imam *eḡerçi bu duhter-i bed-ahter sûretâ mâdedür ammâ derûn-ı Őalvarında kîr-i su'bân-niŐânı kun-i imâm için âmâdedir* der.

2.7.5.6. Bir kadın yolda giderken bir adamla karşılaşır. Adamın zampara olduḡunu anlayan kadın yaŐlıları araya koyarak adamı evine çağırır. Gece boyu işret ederler. Bu hal birkaç gün sürer ve kadın adamı evden hiç çıkarmaz. Adam bir gece bir cariyeyle birlikte olunca cariyeye bütün gerçekleri anlatır. Meḡer bu kadın daha önce birçok adamı eve kapatıp güçsüz bırakır ve en sonunda öldürmüŐ. Adam can korkusuna düşüp cariyeden yardım ister. Cariye de evin belasına inip oradan kaçmasını söyler. Adam bu Şekilde kadının elinden kurtulur.

2.7.5.7. Dindar bir Hristiyan kız varmış. Kadınların tek isteḡinin ne olduḡunu bilen biri bu kıza oyun oynamak ister. Birkaç gün boyunca ısrarla onunla evlenmek isteyen bir adam olduḡunu söyler ama kız reddeder. Sonunda adam iyi ki kabul etmemişsin, zira adamın *kıssasının* çok büyük olduḡunu söyler. Ertesi gün kız kendisi gelip o bahsedilen taliple niŐanlanmak istediḡini söyler.

2.7.5.8. Bir adam karısının kötü halinden rahatsızdır ve ona ders vermek amacıyla bir plan yapar. Bir gün gezerken bir ağacın yanında karısına, bu ağacın üstünde keramet sahibi bir veli yaŐar. Her kim onu görüp dua ederse duası kabul olurmuş der. Kadın ertesi günü tek başına ağacın yanına gider. Adam da Şeyh kılıḡına girip gizlice ağacın üstüne çıkar. Kadın gelip, kocasının gözlerinin kör olması için dua etmesini ister. Adam da dua eder. Kadın eve geldiḡinde kocasının gözlerinin kör olduḡunu görür. Kadın bundan sonra her fırsatta oynaŐını eve getirmeye başlar. Bir gün kocası bir ah çekerek eskide ok ve yay kullandığını, artık kullanamadığını ve bir yay olsa da ok atmak istediḡini söyler. Karısı bunu duyunca alay ederek eline ok ve yay verir. Adam önce yayı çekemez gibi yapar ama sonra oku takıp oynaŐı alnından okla vurur. Sonrasında karısını da boşayıp intikamını alır.

2.7.5.9. Bir adamla karısı Şiddetli bir kavgaya tutuŐur. Adam öfkeyle evden çıkıp kapı önünde karŐılaŐtığı dostuna karısını Şikâyet eder. Dostu da adama kadınları dizginlemenin tek yolu *kîr*dir der. Kadın bunları kapı ardında duyunca çıkar ve diḡer adama, bu adamın aklı mı var ki bu doḡru yolu düşünsün der.

2.7.5.10. Fakir bir müderrisin karısının bir sevice sevgilisi vardır. Bu yüzden kocasını yanına yaklaŐtırmaz. Kocası bunu karısının dayesinden öğrenince daye ile bir plan yaparlar. Sevgili gelince adam karısının sevgilisinin yanına gidip kapıyı kilitler ve birlikte olur. Onların bu halini gören karısı feryada başlar. Adam işini bitirdikten sonra kapıyı açar ve sen bu kadını seversin de ben sevemez miyim diyerek dışarı çıkar.

2.7.5.11. Kahire'deki tüccarlardan birinin bir kölesi vardır ve bunun *kıssası* çok büyüktür. Bunu karısına anlattığında kadının aklı o kölede kalır. Onunla birlikte olmak için yaşlı bir ebeyle iŐbirliḡi yapar. Hasta numarasıyla yatarak ebeyi çağırır. Ebe uzun uzun kadını muayene eder ve “kasık faresi” adlı bir hayvanın bazı hamile

kadınların rahmine yerleştiğini söyler. Adam ise hamak olduğundan ebeye inanır. Bunun tek çaresi büyük bir *kîr*dir. Bunun üzerine adam kölesinden yardım ister. Durumdan haberi olan köle önce reddeder ama azat etmek ve para vermek karşılığında köleyi ikna eder. Diğer tarafta da ebe bir fare yavrusunu hazır eder. Köle gelip işini görür, kanın da hasretine kavuşur. Ebe de “kâfir çıktı, kurbanlar kesilsin” diyerek adama müjdeler verir.

2.7.5.12. Bir kadın *fercini* açıp ona hitap ederek bu hayattaki bütün zevkleri onun sayesinde aldığını söyleyerek teşekkür eder. Bunları kocası duyar ve o da başka bir odaya geçerek *kîrine* hitap ederek hayatta başına gelen bütün musibetlerin onun yüzünden geldiğini söyler.

2.7.5.13. Bir zampara bir kadının peşine düşer ama kadın kabul etmez. Fazla dayanamayan kadın onu evine çağırır. Adam bir merdivenle eve pencereden girer. Kadın onu soyar ve dışarı çıkıp merdiveni çeker. Sonra feryat ederek mahalleliyi başına toplar. Adam evden kaçmak ister ama pencereden çıplak bir şekilde aşağı düşer ve bütün mahalleye rezil olur.

2.7.6. Hadîka-i şeşüm: Der beyân-ı ahvâl-i hayret-me'al-i eblehân ve etvâr-ı hande-fezâ-yı ahmakân (53a-61b)

2.7.6.1. Bir kasabanın kadısı köyleri gezerken bir köyün mescidinin harap olduğunu ve içinde insandan başka her türlü hayvanın yaşadığını görür. Bu duruma öfkelenip ahaliyi toplar ve onlara ağır sözler söyler. Ahalinin içinden bir yaşlı adam söz arasında sürekli “ben size demiştim” der. Kadı bu adamın yanına gelip köylüye nasıl bir nasihat verdiğini sorar. Adam da “ben bu ahmaklara şu mescidi yıkın, bir kadı gelir, mescidi böyle görünce size zararı dokunur dedim” der. Bunun üzerine kadı bütün ahaliyi falakaya yatırır, bu adamı daha şiddetli bir şekilde cezalandırır.

2.7.6.2. Bir adam hayatı boyunca hiç ilişkiye girmemiştir. Arkadaşları fahişelerle buluşmaya gittiklerinde onu da yanlarına alırlar. Bir mesirede herkes bir tarafa gider. Bu da fahişeye birlikte olur. Ancak ilk defa olduğu için arkadan yaklaşarak işini bitirir. Herkes bir yere toplanınca ona nasıl bir lezzet aldığını sorarlar. O da *lezzeti kem değil amma dibi koyulca* diye cevap verir.

2.7.6.3. Bir kadı köyleri gezerken bir Türkün evine misafir olur. Ev sahibi ona bir koyun keser. Kadı, etleri yağlarından seçerek yiyince ev sahibi ikram niyetiyle, *köpek gibi yalanacağına domuz gibi sömür* der. Kadı bundan rahatsız olur, eve bakarak *ne hoş hınzır hanecik olur* der. Ev sahibi de *sultânım kendi hânenüz* diye cevap verir. Kadı dayanamaz ve toplanıp yola koyulur. Türk de onu köyün dışına kadar uğurlamak ister. Kadı iyice sıkılır ve “zahmet oldu, artık geri dönün” der. Türk de cevap olarak *sultânım biz her gün buralara sığır kova gelmeye alışmışız* der.

2.7.6.4. İstanbul şehri zenginler için *şeh-nişin* ve fakirler için de *üstü açık zindandır*. Burada yaşayan meczuplardan biri sıkılıp köyüne dönmeye niyetlenir. Fakat yol parası olmadığı için yardım amacıyla veziriazama başvurmak ister. Bir kâtibe gelip arzuhal yazdırır. Kâtip ise zariflerdendir ve “bana beş yüz değnek vurun” şeklinde yazar. Veziriazam bu dilekçeyi görünce falaka hazırlar. Meczup durumdan

şüphelenerek bunun sebebini sorup her şeyi öğrenir. Ardından başından geçeni vezire anlatır ve bu halin onun makamını tahkir olduğunu söyleyince vezir kâtibi huzuruna getirtir ve beş yüz değneği ona vurdurur.

2.7.6.5. Adamın biri yeşillikleri içindeki bir köye gelip bir süre burada yaşamaya niyetlenir. Oradakilerden birine “ne güzel, yaz mevsiminde ne zaman isterseniz yıkanırınız ve hiç cünüp gezmezsiz” der. O da “biz şehirdekiler gibi cünüp olmayız ki gusül lazım gelsin” şeklinde cevap verir. Adam, siz hiç cima etmez misiniz diye sorar. Diğerisi ise, evet biz de cima ederiz ama helalimizle. Sen öyle mi kıyas edersin ki ecnebiyle zina edip kötü yola düşeriz” diye cevap verir.

2.7.6.6. Bir köydeki karpuzlar olgunlaşmadan zenginlerden birinin bahçesindeki karpuzlar erkenden olgunlaşmaktadır. Bir Türk’le Arap bu karpuzlardan çalmaya niyetlenip bahçeye girerler. Burada bir kedi görürler. Arap daha önceden avcılarla gezdiği için karanlıkta onu tavşan sanır. Onu yakalamak için sesler çıkarınca evdekiler uyanır ve bunları yakalarlar. Ahmaklıklarının cezasını çekerler.

2.7.6.7. İki asker katıldıkları savaşları ve barutla yıkılan kaleleri anlatırlar. Orada bulunan bir ebleh bunların anlattıklarına inanmaz ve kendisi tecrübe etmek ister. Pazardan bir miktar barut alır, evinin duvarının dibine bir çukur kazıp içine barutu doldurur. Üzerine bir sini koyduktan sonra oturur ve fitili ateşler. Barut patlar ve ebleh havaya uçar ve bir ağaca asılı kalır. Gürültüyü duyanlar gelirler ve işin aslını sorarlar. Ebleh durumu anlatır, duyduklarından fazlası olduğunu anladığını söyler.

2.7.6.8. Köyde oturan Türklerin eblehlerinden biri tavukları kafese koyup satmak için şehre doğru yola çıkar. Giderken tavukların hapiste olduğunu ve hava almaları gerektiğini düşünüp kafesin kapağını açar. Tavuklar etrafa kaçırlar. Ebleh, ne kadar nasihat ederse de tavuklar geri gelmezler.

2.7.6.9. Eblehlerden birinin kızını istemeye gelirler. Kızının vasıflarını sayarken onun hamile olduğunu da söyleyince talipler kalkıp giderler. Sonra karısı adama kızar. Adam da pazarda bir hayvanın hamile olduğunu söylediklerinde daha fazla para verdiklerini kızını da bu şekilde övmek istediğini söyler.

2.7.6.10. İki Türk yolda giderken tohumu kalmış bir patlıcan bulurlar. Ne olduğunu bilemezler, sonunda değerli bir şey olduğuna kanaat getirirler. Bunu padişaha vermeyi karşılığında da ihsanlar almayı kararlaştırırlar. Padişahın huzuruna gelip patlıcanı sunarlar. Padişah öfkelenir ama belli etmez. Bunların ebleh mi kurnaz mı olduğunu anlamak için saraydaki bütün yemekleri getirip onların önüne koydurur. Eblehler bu yemeklerin hakkında bir şeyler söylerler. Bu söylediklerinden adamların ebleh oldukları anlaşılır. Padişah bunlara ihsanlarda bulunup köyelerine gönderir.

2.7.6.11. Bir eblehin evi yanar. O da karşısına geçip evle beraber içindeki pireler de yandı diye sevinir.

2.7.6.12. Bir köydeki bir eblehin keçileri başıboş dolaşmış. Bir gün mescidi kirletince köylü eblehe çıkışır. O da “sonuçta akıllı yok, hayvandır ne bilsin. Bakın bana ben mescidi kirletiyor muyum” der.

2.7.6.13. Zenginlerden biri hamamda yıkanırken eblehin biri yanına gelir. Adam tüy dökücü bir sabunla uygun yerlerini temizledikten sonra ebleh o sabunu ne olduğunu bilmeden alır ve yüzüne sürer. Sakalları o anda dökülür. Ebleh utancından yüzün gizleye gizleye evine gider ve sakalları yeniden uzayınca kadar evinden dışarı çıkmaz.

2.7.7. Hadîka-i Heftüm: Ahvâl-i hasâret-me'al-i reh-zenân-ı bî-dîn ü düzdân-ı pür-kîn ve ayyârân-ı kemîn-i mekîn ü tarrârân-ı hiyel-âyîn (61b-74a)

2.7.7.1. Bir zaman İstanbul'da yankesiciler Türkçe bilmeyen bir Kazak bulup güzel kıyafetler giydirirler ve sadece "makul" kelimesini öğretirler. Büyük bir ağa gibi ata bindirip kendileri yaya olarak çarşıya giderler. Bir tüccarın dükkânına inip onu bir büyüğün kethüdası olarak tanıtır. Her türlü eşyayı alırlar teker teker ağaya sorup "makul" cevabını alırlar. Bütün malların alınması bitince adamlar, bunları ağaya götürelim diyerek oradan ayrılırlar. Tüccar ile Kazak beklemeye başlarlar. Akşam olup kapılar kapanırken tüccar durumu ağaya sorar. O da "makul" der. Tüccar söylendikçe adam anı kelimeyi tekrarlar. En sonunda tüccar düştüğü tuzağı anlar, adamın cübbe ve sarığını üzerinden çıkarıp birkaç silleden sonra kovar.

2.7.7.2. Sultan İkinci Osman Leh seferinden dönerken Edirne'de bir süre konaklar. Adamın biri bir civana tutulur ve bu derdini herkese anlatır. Bir gün derdini kahvehanede bir ayyara da açar. Ayyar da Ali Paşa Çarşısındaki bir dükkânda her gece donanma olur, oraya gençler gelir onlardan birini seç der. Akşam olunca adama bir beylerbeyi kıyafetini giydirirler ve yanına birkaç adam alıp dükkâna gelirler. Şenlik başladığına beğendiği civanı ayyara gösterir. Ayyar da adama gece yarısı eşyasını atına yükleyip kendilerini beklemesini ister. Adam ayyarın dediği gibi yapar ama sabaha kadar beklemesine rağmen kimse gelmez. Oyuna getirildiğini anlar ve yoluna devam eder.

2.7.7.3. Fakirin biri dara düştüğünden dolayı hırsızlık yapar ama zamanla bunu alışkanlık haline getirir. Bir gün bir kahvehanede bir fincan beğenir ve gizlice sarığının arasına sokar. Fakat fincanın içinde kalan telve yavaşça akar ve sarığından dışarı çıkar. Adamın hırsızlık yaptığı anlaşılır ve etrafındakilere rezil olur.

2.7.7.4. Bir grup tüccar yola düşerler. Bir grup ayyar da bunları takip eder. Bir kervansarayda konakladıklarında ayyarlardan biri şeyh diğerleri mürit şeklinde oraya gelirler. Akşam olunca dışarıda bıraktıkları başka bir ayyar gelip şeyhin babasının öldüğünü haber verir. Ağlamaya başlayan şeyh helva yapılmasını emreder. Ayyarlar helva yapılırken içine tatula²³ katarlar. Bu helvadan yiyen tüccarların aklı başından gider ve ayyarlar onların bütün mallarını alıp götürürler.

2.7.7.5. İstanbul'da yaşayan dilencilerden bir evin önünden geçerken evin küçük kızının üstündeki ziynet eşyasını çalmak ister. Fakat acele ile kızı alıp götürür, bir

²³ Tatula: (Datura stramonium). Patlıcangillerden, çiçekleri beyaz veya mor renkte, meyveleri dikenli, hekimlikte kasların kasılmasını gidermek üzere kullanılan bir yıllık ve otsu bir bitki, şeytan elması, eşek hıyarı, boru çiçeği. Halüsinasyonlara neden olduğu için eskiden büyücülükte çok sık kullanılmış.

mezarlıkta başını keserek öldürür. Kızın başını her zaman ekmek taşıdığı torbaya koyar. Üsküdar'a gitmek için bir kayığa biner. Kayıkta bir asker ve askerin kolunda bir şahin bulunmaktadır. Şahin dilencinin torbasındaki kan kokusunu alıcı ondan yemek ister ve torbaya doğru hamle eder. Asker, torbada et olduğunu düşünerek dilenciden bir parçasını şahine vermesini rica eder. Dilenci bunu kabul etmeyince asker sinirlenir ve torbayı alıp açar. Durum anlaşıncı dilenci yaptığının cezasını çeker.

2.7.7.6. İstanbul'da bir ayyar birinin cebinden akçesini çalar. O adam da akçesinin çalındığını anlayıp ayyarı takip etmeye başlar. Takip edildiğini anlayan ayyar keseyi yolu üstündeki bir yoğurtçunun fiçisine atar. Bir süre sonra adam ayyarı yakalar, üzerini arar fakat keseyi bulamaz. Çaresiz geri döner. Ayyar da yoğurtçuya gelip o yoğurt fiçisini satın alır ve evine gider.

2.7.7.7. İki kişi yolculuk sırasında bir kervana yoldaş olurlar. Yollarının üzerine büyük bir çöl vardır uzaklarda da bir kervansaray görünür. İki arkadaş kervanın akşam orada konaklayacağını düşünerek kervandan önce oraya giderler. Ancak kervan yavaş ilerlediği için yetişemezler ve geceyi çölde geçirirler. İki arkadaş ise kervanın gelmediğini görünce korkularından nöbetleşe yatmaya karar verirler. Kervansarayda bir ayyar vardır ve bunları gözetlemekteymiş. Nöbet tutan arkadaş bir süre sonra uyumaya başlar. Ayyar elindeki kementle bu ikisini de boğar. Öldü sanarak eşyalarını alır. Ancak bunlardan biri sadece bayılmıştır. Bir süre sonra uyanır ve atını tımarlamakla meşgul olan ayyarı okla vurarak öldürür. Sabah olunca kervan da buraya gelir ve adam olanları bunlara anlatır.

2.7.7.8. Bir zaman bir Mağribî gezerek Edirne'ye gelir ve burada birkaç kişiyle dostluk kurar. Bunlara Buçuk Tepe adlı bir yerdeki kuyunun içinde büyük bir define olduğunu ve ona ulaşmak için beş yüz filori lazım geldiğini söyler. Mal sevdasına düşen dört adam yüzer filori toplar. Sonra bunlara biri daha katılır ve beş yüz filoriyi adama verip kuyunun başına gelirler. Mağribî gitmek isterken aralarına son katılan kişi bunu yakalar ve kuyuya Mağribî'yi kuyuya indirirler. Mağribî kuyudan altınları çıkarır. Dikkatli baktıklarında bunların firenk altını olduğunu ve Mağribî tarafından kandırıldıklarını anlarlar. Uyanık olan arkadaşlarına çok dua ederler.

2.7.7.9. İstanbul'da fakir bir danişment züğürtlükten dolayı kale altında yatmaya başlar. Bir ayyar bunu alıp Kasımpaşa'daki evine götürür, yedirir içirir. Bu evdeki diğer ayyarlarla birlikte o gün ölmüş zengin bir kâfirin mezarına giderler. Mezarın üzerindeki taşı kaldırıp o danişmendi mezarın içine indirirler ve bütün eşyayı dışarı çıkarırlar. Ancak danişmendi orada bırakıp kapağı üzerine kapatırlar. Bir süre sonra başka bir grup ayyar hırsızlık niyetiyle gelip mezarın kapağını açarlar. Danişmendi orada görünce ölünün hortladığını sanarak her biri evlerine dek kaçarlar. Danişment de sağ salım mezardan çıkıp gider.

2.7.7.10. Bir mektep muallimine bir tabak beyaz bal hediye gelir. O da talebeler kuşluğa gittiği zaman yeme düşüncesiyle pencereye bırakır. Ayyar tabiatlı bir öğrenci bunu görüp okuldan gitmez, bala ortak olmak ister. Muallim ne yaparsa da öğrenci gitmez. Muallimin dışarı çıkması gerekir ve öğrenciyi bal konusunda sıkıca

tembihler ve onun bir zehir olduğunu söyler. Sonrasında öğrenci hocanın makasını iki akçeye satar ve balı da yer bitirir. Muallim okula dönünce öğrenciyi ağlarken görür. Sebebini sorunca öğrenci, muallimin makasını helaya düşürdüğünü ve bulamadığını, bunun utancından kendisini öldürmek istediğini ve bunun için penceredeki zehrin hepsini yediğini ama ölemediğini ağlayarak anlatır. Buna çok öfkelenen muallim öğrenciyi kapı dışarı eder.

2.7.7.11. İstanbul'da bir grup otururken söz simya ilminden açılır. Bu ilmin varlığı tartışılır. Bunların arasında bulunan bir eskici simya ilmine vakıf olduğunu söyler. Eskici ilmini göstermek için onları evine davet eder. Misafirler bunun evine geldiklerinde bir sarayla karşılaşır. Hatta bu fakir bizim yanımda dilenci görünüşlüyken burada tek başına safa sürermiş diye konuşurlar. Sonrasında geç vakte kadar yiyip içtikten sonra uyurlar. Sabah olduğunda kendilerini boklu bostanda bulurlar. Durumlarına hayret ederken bostan sahibi gelir ve dünyayı başlarına dar eder.

2.7.7.12. Bir suhte gezerken yol bir dağ başında yapılmış ışıklar tekkesine düşer. Birkaç gün burada misafir olur. Babaları olan torlak her sabah uyandığında gaipten haber alıp, filan bir dana falan bir koyun adamıştır, gidin alın gelin der. Dediği gibi de olur. Suhte bu duruma çok şaşırır. Bu keramet sahibine hizmet etmek için o tekkede kalır. Suhte böylece ışıklar arasında mümtaz olur hatta babanın yakınından ayrılmaz. Baba, ölmeye yakın zamanda onu kendisine vekil gösterir. Suhte, “ben senin gibi keramet ehli değilim” der. Baba da anlatır: Marifet postun altındadır. Benim yerime geçtiğinde her sabah posta oturup diline kasıt olmadan ne gelirse söyle, mutlaka olur der. Bir süre sonra baba ölür ve suhte onun postuna oturur. Babanın dediği gibi gerçekten postun üzerindeyken söylediği her şey çıkar. Bir zaman sonra bu keramet rahmanî mi şeytanî mi olduğunu düşünmeye başlar. Bir gün bütün ışıkları bir yerlere gönderir. Postun olduğu yerin altını kazar ve orada bir Kur'an bulur ve gösterdiği kerametlerin sebebini anlar. Yaptığı hatalara tövbe ederek o tekkeyi terk eder.

2.7.7.13. Bir köyün ahalisi bayramda, namazdan sonra yemek için toplanırlar. Bu sırada ayyar kısmından iki ışık köye gelir. Köylüyü kandırmak için biri diğerine, kereminden bir keramet göster der. Diğer ışık da bir müddet sessiz kalır ve ahali de dikkatle onları izler. Bir süre sonra ışık cebinden canlı bir balık çıkarıp ortaya atar. Bunu gören ahali ışıkların eline ayağına düşüp mal ve para verme yarışına girerler. Köylülerin arasında akıl gözü açık birisi vardır. Işığın bir hilesi olduğunu anlar ve işin sırrını düşünürken hırkanın bir tarafının yüksekçe olduğunu görür. Işığın ahali önünde rezil emek için hırkasının o kısmını balta ile keser. Meğer burada bir su kabağı ve içindeki suyun içinde balıklar varmış. Kabak balta ile kırılınca içindeki su ve balıklar ortaya dökülür. Köyün ahalisi de bu iki ışığın gerçek yüzlerini görürler ve onları döverek köyden kovarlar.

2.7.7.14. Bir ayyar bir köye gelip eğer bana altın ve gümüş verirseniz şu dağ başka yere götürür ve size çok hüneler gösteririm der. Köylü de ona çok miktarda para verir paraları alınca da “gelin siz kaldırın ben götüreyim” der.

2.7.7.15. Bir kâfirin çok güzel bir eşiği vardır. Bu eşiği bir ayyar görüp satın almak ister ama kâfir eşiğini satmaya yanaşmaz. Ayyar ise bu eşiği almak için bir hileye başvurur. Kâfir bir gün eşiğiyle değirmene gider. Dönüşte önde kendisi arkada eşiği giderken ayyar eşiğin yerine geçer. Gece vakti mezarlığın yanından geçerken de ayyar kâfire seslenir. Kâfir eşiğinin yerinde bir adam görünce korkudan ardına bakmayıp evine gider. Ertesi gün başına gelenleri etrafındakilere anlatır ve eşiğinin bir şeytan olduğunu söyler.

2.7.8. Hadîka-i Heştüm: Der zikr-i latîfe-i çend ez-zebân-ı bî-zebânân ki ukalâ temsîl-kerde-end ez-berây-ı tenassuh-ı mütenassihân (74a-79a)

2.7.8.1. Bir tilkiyle bir yılan arkadaş olurlar. Gezerken yollarına deniz kadar geniş bir nehir çıkar. Yılan suya girmekten korkar ve tilkiye, onun boynuna dolanıp o şekilde karşıya geçmeyi teklif eder. Tilki de kabul edip o şekilde suya girerler. Yolun ortasına geldiğinde yılan tilkinin boynunu sıkmaya başlar. Başına gelecekleri anlayan tilki hileye başvurarak, bari ölmeden önce senin yüzünü göreyim der. Yılan da kafasını tilkinin gözü önüne getirince tilki yılanı başından yakalar ve sudan çıkıncaya kadar onu o şekilde tutup bırakmaz.

2.7.8.2. Bir tilki ve kedi dolaşırken bir at görürler. Tilki bu atı avlamak ister ve kediye öfkeli bir surat göstererek “gözlerim kızıl kızıl, tüylerim diken diken ve kuyruğum da dosdoğru” der. Kedi de çaresiz bunu tasdik eder. Tilki bu şekilde atı korkutmak ister ve ata saldırır. Fakat at, bir çift ile tilkiyi perişan eder. Kedi zavallı tilkinin yanına gidip halini görünce, işte şimdi gözlerin kızıl kızıl, tüylerin diken diken olduğundan başka kuyruğunda tam doğru olmuş der.

2.7.8.3. Bir hilekâr tilki bir sahrada gezerken kendi kendini över. Kendine aşırı bir şekilde hayran olurken bir grup avcı köpekleriyle gezerken tilkiyi görürler. Köpekler bu tilkiyi görünce kovalamaya başlarlar. Yorulan tilki en sonunda köpeklerle yakalanır. Onun kendi güzel tüyleri ve kuyruğu kendine yar olmaz.

2.7.8.4. Bir avcı çok sayıda balık yakalar ve bunları bir arabaya yükleyip yola çıkar. Yolda giderken bir tilki bunu görüp hile ile balıkları almak ister. Bir ölü gibi yol üstünde yatar. Avcı onu görüp durur ve onu alıp arabaya koyar. Tilki bir süre sonra balıkların hepsini aşağıya atar ve yuvasına götürür. Bu tilkinin bir de kurt komşusu varmış. Bir gün tilkinin yuvasına gidince oradaki balıkları görür. Tilkiye bunları nasıl yakaladığını sorar. Tilki de onu kandırır. Büyük bir denize bir soğuk gecede büyük bir fıçı koyduğunu ve sabaha kadar beklediğini, sabah olunca fıçının balıkla dolduğunu söyler. Kurt da bu şekilde balık avlamak için tilkiden yardım ister. Tilki onu deniz kenarında bırakıp yuvasına döner. Kurt ise o soğukta sabaha kadar bekleyip perişan olur. Sabah olunca tilki kurdun yanına gelir. Fıçıyı denizden çıkaracakları sırada tilki kulak kabartır ve avcılarının geldiğini söyleyerek oradan kaçır. Bir süre sonra tilki yolun ortasına yaralanmış gibi yatar. Arkasından gelen kurt onu o halde görünce tilki, av köpeklerinin kendisini yaraladığını ve yürüyemediğini söyler. Tilkiye acıyan kurt onu sırtına alıp yuvasına kadar taşımayı kabul eder.

2.7.8.5. Bir bülbül bir baykuşa, sen niçin viranelerde oturuyorsun gel gül bahçesine, ne safalar var gör diyerek alıp bir bahçeye getirir. Bu sırada bir kızla bir erkek oraya gelir, yiyip içip işret ederler. Sonrasında birlikte olurlar. Kız bu halden çok lezzet alır. Bir süre sonra kız gül goncası görür, onu koparırken parmağına diken batar. Canı acıyan kız bu acıdan feryada başlar. Bu hali seyreden baykuş, şaşırarak bülbüle, bu kıza biraz önce kol gibi şey girdi mukayyet olmadı, sonrasında bir iğne gibi şeyden ölüyordu diyerek yaşadığı viraneye döner.

2.7.8.6. Bir horoz kavağın altına gelir. Etrafı seyrederken kavağın dalları ayyuka çıksa da meyvesiz olması garibine gider ve dostlarına bunu söyler.

2.7.8.7. Bir tilki ile bir leylek dostluk kurarlar. Bir gün leylek tilkiyi evine davet eder ve içecekleri bir şişede sunar. Leylek, gagasını şişeye sokarak içer ama tilki sadece şişenin dışını yalamak zorunda kalır. Bu duruma içerleyen tilki leyleği evine davet eder. Yemek zamanı geldiğinde tilki yemeği tabağa döker. Bu sefer leylek yemek yiyemez, tilki de intikamını alır.

2.7.9. Hâtîme-i Kitâb: Der zikr-i menâkıb-ı evliyâullâh-ı ze'vî'l-kerâmât ve ba'zı hâlât-ı hâriku'l-âdât (79a-82b)

2.7.9.1. Vâlihî Efendi'nin vaaz meclisine fakir görünüşlü bir derviş devam etmektedir ve bu derviş hiçbir cumayı da kaçırmaz. Bu derviş bir gün Vâlihî Efendi ile birkaç kişiyi evine davet eder. Vâlihî de bu daveti kabul edip evine giderler. Bir süre sohbet ettikten sonra derviş, Allah'ın lütfuyla bize ahiret seferinin vakti geldi. Lütfedip bir Yasin okuyun der ve kibleye karşı uzanır. Vâlihî Efendi Yasin'i bitirdiğinde o dervişin ruhunu teslim etmiş olduğunu görürler.

2.7.9.2. Ulemadan biri her zaman Kemalpaşazade'nin²⁴ *Islâh u İzâh* kitabındaki Sadru's-şeria'ya²⁵ olan itirazlarını reddedermiş. Bu hal üzere aylar ve yıllar geçmiş. Bu âlim bir gece uyurken rüyasında kapısı çalınır ve bir adam onu Kemalpaşazade'nin çağırdığını söyler, alıp götürür ve Kemalpaşazade'nin huzuruna çıkarır. Hazret bu âlime, kendisi hakkında iftirada bulunup edepsizlik ettiğini söyleyip yatırır ve falakaya tutar. Bu sırada âlim uykusu arasında feryat eder. Ev halkı yanına gelip güçlükle uyandırır. Sonrasında âlimin ayak tabanlarında falaka darp izlerinin olduğunu hayretle görürler.

2.7.9.3. Kadılardan birinin oğlu bir dervişle arkadaş olup sürekli birlikte vakit geçirirler. Kadı bu durumdan rahatsız olup oğlundan derviş ile konuşmamasını ister. Çocuk bir gece rüyasında derviş görür. Dervişin elinde bir kova vardır, onu isteyecekken babasının tembihi aklına gelir ve kovayı istemekten vazgeçer. Sabah olunca derviş çocuğun odasına gelince ona iltifat etmez. Derviş de bunu görünce, gece de benden kovayı istemeye cesaret edemedin deyip gider. Oğlan babasına durumu anlatır. Ardından her tarafı arasalar da dervişin bir izine rastlayamazlar. Bu olaydan bir yıl geçmeden de kadı vefat eder.

²⁴ Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi. (ö. 940/1534)

²⁵ Sadru'sşeria es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâci'sşeria Ömer b. Sadru'sşeria el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346). Hanefî fakihi ve kelâm âlimi.

2.7.9.4. Rum beldelerinden Tırhala'da Kara Dede adlı bir şeyh vefat ettikten sonra dostlarından biri ağır bir hastalığa tutulur. Yatağında yatarken şeyhin mezarından oraya bir yol açılır ve birisi gelerek şeyhin geleceğini haber verir. Bir süre sonra şeyh tıpkı hayattaki gibi gelir. Dostu kalkıp şeyhin elini öper ve ona yer gösterir. Bir süre sohbet ettikten sonra hastalıktan kurtulması için dua eder, sonrasında kalıp gider. Adam bunları ev halkına anlatınca onun delirdiğini düşünürler. Aradan birkaç gün geçmeden adam hastalıktan kurtulur ve eski sağlığına kavuşur.

2.7.9.5. Eski zamanda hüküm süren padişahlardan biri her şeyini bırakıp bir şeyhe hizmet etmeye başlar. Bir gece ihtilam olur ancak hamama gitmek için parası olmadığı gibi hava da çok soğuktur. İçinden, keşke şahlığım zamanında hazineden bir şeyler alaydım diye geçirir. Bu sırada şeyhinin onu çağırdığını duyar ve yanına gider. Şeyhi ona bir ibrik verip çaydan su getirmesini ister. Derviş çaya gittiğinde suyun olmadığını onun yerine çayın zümrüt ve mücevherle dolu olduğunu görür. Yaptığı hatayı anlar ve şeyhinin yanına gelir. Şeyhi de dünyanın fâniliğiyle ilgili nasihatler verir.

2.7.9.6. Edirne'nin köylerinde yaşayan bir adam hacca gider. Fakat dönecek parası olmadığı için Kâbe'de kalır. Bir gün derdini birine anlatır. O da, haremde bir köşesine külahlı birisi gelir sana ancak o yardım eder der. Adam bir süre bekledikten sonra külahlı adam gelir. Ayağına düşüp yalvarsa da külahlı, ben senin beklediğin adam değilim der. Külahlı bu adamdan kurtulamayacağını anlayınca adamın gözünü kapatır ve o anda adamın köyüne gelirler. Adam bu külahlı dervişe kim olduğunu sorar. O da, ben Silivri'de bir eskiciyim der. Bir süre sonra adamın yolu Silivri'ye düşer ve dervişe uğrayıp duasını alır. Sonra köydeki kahvehaneye gider ve oradakilere eskiciyi sorar. Kahve halkı da eskicinin fasık ve facir biri olduğunu söylerler.

2.7.10. Fasl (82b-88a)

2.7.10.1. Bir grup yolcu eski bir köprünün üstünden geçerken köprü yıkılır ve bazıları aşağı düşerler. Bir süre sonra aynı köprüden atlılar geçerken ihtiyaten atlarından inerler. Bunlardan biri kendine güvenip atından inmez ve köprüden geçerken aşağı düşüp ölür. Yanındakiler adam için üzüldükçe taşların arasından bir ses gelir. Taşları teker teker kaldırdıklarında bir adamla karşılaşır. Meğer daha önce düşen yolculardan biri iki taşın altında kalmış ve kemer gibi duran bu taşlar adamın hayatını kurtarmış. Yolcular Allah'ın kudretine hayran kalırlar.

2.7.10.2. Bir facir tüccar, bir adamı evine davet eder ve yanında bir kâse yoğurt getirmesini ister. Adam gelir ve yoğurdu tüccarın yatağının başına koyar. Bir zaman sonra geldiğinde tüccarın öldüğünü görür. Adam yoğurt kâsesinin boş olduğunu ve içinde iki filori bulunduğunu görür. Meğer bu adam canından çok sevdiği filorileri yoğurdun içine atmış ve yutmuşmuş. Adam diğer filorileri tüccar defnedildikten sonra akşam mezarlığa gidip karnından çıkarmaya niyetlenir. Cesedinin üstünde pul pul filorileri görür. Filorileri toplamak için elini uzattığında başparmağında şiddetli bir acı hisseder. Hemen o acıyla evine gider. Birkaç gün o acıyı çektikten sonra acıdan kurtulur.

2.7.10.3. Sınır kasabalarından birinde zayıf görünümlü biri kadı olur. Bir papaz bunun bu halini bildiğinden ona bir başörtüsü ve tel göndererek ya bu örtüyü ört ya da meydana çıkıp benimle savaş der. Kadı bunun üzerine kasaba ahalisini toplayıp onlara danışır. Ahali de papazla savaşması gerektiğini söyler. Daveti kabul edip zamanı ve yeri kararlaştırırlar. O gün geldiğinde meydana inerler. Bir süre atla dolaştıktan sonra savaşa başlarlar. Müslümanlar hep bir ağızdan duaya başlarlar. Allah'ın hikmetiyle kadı o kâfire galip gelir, atından inerek papazın başını keser. Kadı, oradakilerin duası ve peygamberimizin mucizesiyle kâfire karşı muzaffer olur.

2.7.10.4. İstanbul'da yaşayan iki kız kardeş hacca giderler. Dönüş yolunda bu kardeşlerden biri vefat eder ve orada defnedilir. Akşam olunca kardeş mezar üzerinde okumaya meşgulken deve üzerinde bir adam gelir ve kardeşi mezardan çıkarıp onun yerine başka bir ölüyü mezara koyar. Kardeşi de deveye yükler. Kadın bu garip durumu görünce o adama, bu yaptığı şeyin sebebini sorar. Adam da bunu ancak Allah bilir, ama bu kadın İstanbul'da ak saçlı denilen Hristiyanlardan idi, bugün öldü ve kefare kabristanına defnedilmişti. Allah'ın emriyle onu buraya getirip bunu da oraya götürüyorum der. Kadın İstanbul'a gelince doğrudan o kadının evine gider ve kardeşiyle aynı gün öldüğünü öğrenir. Mezara gidip açtırır ve kardeşini o mezarın içinde görür. Kadının hayattayken hallerini etraftakilere sorar. Cömert ve misafirperver olduğunu öğrenir. Allah'ın, onun bu vasfına hürmeten son nefeste iman verdiğini ve Müslüman mezarlığına defnettirdiğini anlar.

2.7.10.5. Bir adam bir gemiye binip Karadeniz'de giderken gemi batmaya başlar. Gemideki herkes birbiriyle helalleşir. Bu sırada adam uyku ile uyanıklık arasında yaşlı bir adam görür ve kendisine altındaki tahtayı alıp denize atlamasını söyler. Adam kimsenin denize atlamadığını görünce tereddüt eder. Yaşlı adam yine ortaya çıkıp aynı şeyleri söyler. Bu sefer adam tahtayla denize atlar. Arkasına baktığında geminin denize batmaya başladığını görür.

2.7.10.6. Bir köyde sığır kıranı olur ve köydeki hayvanların çoğu telef olur. Köyün zenginlerinden birinin dört yüz hayvanı varmış. Bu hali görünce hayvanların hepsini satar, aldığı parayı bir sandığın içine koyar. Bir süre sonra köydeki ahaliye para lazım olur ve bu adamdan isterler. Adam da bunu kabul edip sandığı açar. Sandığın içinden para yerine bir siyah yılan çıkar ve adamı sokar. Oradakiler bu görünce dışları kaçarlar. Bir süre sonra eve girdiklerinde adamın ölmüş olduğunu görürler ama yılanı bulamazlar.

2.7.10.7. Bir ramazan ayınca büyüklerden biri bir şeyhi iftara davet eder. Yenilip içildikten sonra ev sahibi şeyhi yolcu ederken tekkedeki fakirler yesin diye on iki tepsi baklavayı şeyhle dergâha gönderir. Yolda giderken şeyh bu tepsilerdeki baklavaları teker teker yer ve yolun yarısında bütün baklavayı bitirmiş olur. Yanında tepsileri taşıyan hizmetçilere de siz zahmet etmeyin artık diyerek onları da geri gönderir.

2.7.10.8. Bir zamanlar zalimin biri bir fakirin atını zorla alır. Fakir de yana yakıla bir azizden yardım ister. Aziz o zalimi davet edip aralarını bulmak ister. Zalim söz verir

ama sözünü tutmaz. Bunun üzerine aziz ona beddua eder ve bir süre sonra o zalim ölür. At da eski sahibine verilir.

2.7.10.9. Bir zamanlar Bağdat şehrinde bir grup hırsız yakalayıp darağacına asarlar. Ancak aradan üç gün geçtiği halde bu hırsızlardan biri ölmez. Bu hale şaşırان halk onu alıp hâkime götürürler. Hâkim işin aslını sorar. Hırsız da Geylanî'ye beş akçe nezr verdiğini ve onu vesile edip hırsız üç gün boyunca hayatta tuttuğunu anlatır. Halk bunu duyunca hâkime rica ederler ve hırsız affedilir.

SONUÇ

Hadâyîku'l-cinân, ismine uygun olarak sekiz cenneti telmihen sekiz bölümde tertip edilmiştir. Ancak müellif, bu sekiz bölümün konuları arasında yer almayan hikâyeler için hatime ve fasl olarak adlandırdığı bölümlerde de hikâyelere yer vermiştir. Bunlar ana bölümlerle beraber düşünüldüğünde bölüm sayısı 10'a yükselmektedir. Eserde, hatime ve fasl bölümlerindekiler de dâhil olmak üzere yarım sayfadan üç sayfa olanlarına kadar uzanan değişik uzunlukta toplam 114 hikâye bulunmaktadır.

Hikâyelerde temel amaç olayları aktarmak olduğu için tasvirlerle pek fazla yer verilmediği görülmektedir. Mizah ve hazır cevap özelliği neredeyse tüm hikâyelerde bulunduğu için dikkat metnin sonuna yoğunlaşmakta ve hikâyeler veciz ve etkili cümlelerle sona ermektedir.

Olayların kahramanlı olan karakterler çok geniş bir yelpazeyle çeşitlenirler. Padişahlar, sadrazamlar, vezirler, kadınlar, müderrisler, bürokratlar, asker, esnaf, öğrenci, köylü, şeyh, derviş, dilenci, hırsız, eşkıya, ... toplumun her tabakasından karakterler hikâyelerde yer almıştır. Bu kişilerin tarihe mal olmuş olanlarından bazılarının isimleri şunlardır: Sultan İkinci Selim, Gazi Giray Han, Sokullu Mehmet Paşa, Hadım Mesih Paşa, Semiz Ali Paşa, Ahmet Paşa, Baki Paşa, Celal Çelebi, Lam Ali Efendi, Vâlihî Efendi, Baki, Celal Çelebi, Abîd Çelebi.

Hikâyelerin kahramanları gerçek hayattan alındığına göre bu karakterlerin yaşadıkları büyük ve küçük mekânlar da gerçektir. Başta İstanbul olmak üzere Mekke, Edirne, Bağdat, Üsküp, Halep, Kahire, Tırhala, Silivri geniş mekân olarak zikredilir. Küçük mekânlar ise kervansaray, çarşı, hamam, mescit, tekke, kilise, hamam, kahvehane gibi mekânlar sayılabilir.

Eserde kullanılan dil, önsözde ve özellikle medih kısmında sanatlı da olsa hikâyelerin üsluplarının sadeye yakın olduğu söylenebilir. Arapça ve Farsça yapıtlar genellikle iki nadiren de üç ve daha fazla kelimeden oluşur. Anlatım olay merkezli olduğu için yüklem fiil soylu ve cümleler nispeten kısadır.

Hikâyelerde yer alan olayların birçoğu yaşanmış ve özellikle tarihe mal olmuş kişilerle ilgili olanların bazıları tarih kitaplarına da kaydedilmiş olaylardır. Bu yüzden başka eserlerde de bazı farklılıklarla yer almaları mümkün görünmektedir.

Şiir mecmualarına benzer şekilde oluşturulan hikâye ve latife mecmualarında *Hadâyîku'l-cinân*'da yer alan olayların da yer alması muhtemeldir.

Örneğin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Y. 61'deki latife mecmuası böyle bir eserdir. Başka kütüphanelerdeki mecmualar incelendiğinde böyle metinlerle karşılaşılabilir.

Anlatma esasına dayalı bu tür metinlerin neşirlerinin artmasıyla klasik hikâye örnekleri de yavaş yavaş hem bilim insanlarıyla hem de modern okurla tanışmış olacaklardır. Bunun yanında o dönemin günlük hayatı, insan ilişkileri, sosyal ve kültürel yapı hakkında yeni bilgiler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Altun, K. (1997). *Tezkire-i Mucib*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Aykun, M. (2004). *Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bursalı Mehmed Tahir (1342). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Gökbilgin, T. (1965). “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsâmirîn”, *Edirne “Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı”*, s. 77-117, Ankara.
- Hatiboğlu, İ. (2004). “Mesâbihü's-sünne”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, s. 258-260, İstanbul.
- İlgürel, S. (1974). Hibri'nin “Enisü'l-müsâmirîn'i, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları*, (2-3), (1973-74), s. 137-158, İstanbul.
- İlgürel, S. (1975). Abdurrahman Hibri'nin Menâsık-i Mesâlik'i, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), s. 111-128, İstanbul.
- İlgürel, S. (1976). Menâsık-i Mesâlik, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (30), s. 55-72, İstanbul.
- İlgürel, S. (1977). Menâsık-i Mesâlik, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (31), s. 147-162, İstanbul.
- İlgürel, S. (1998). “Hibri, Abdurrahman Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.17, s. 426-428, İstanbul.
- Karahan, A. (1991). *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karatay, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul.
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

- Kaya, B. A. (2013). “Yahyâ Efendi, Zekeriyyâzâde”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43, s. 245-246, İstanbul.
- Kayabaşı, B. (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-eş'âr'ı* (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazancıgil, R. (1996). *Abdurrahman Hibri, Enîsü'l-müsâmirîn: Edirne Tarihi 1360-1650*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi.
- Levend, A. S. (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özervarlı, A. (1998). “Hibri, Ali Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, s. 428, İstanbul.
- Peçevi İbrahim Efendi (1982). *Peçevi Tarihi* C. II, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yazıcı, H. (2005). “Muhâdarât”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 391-392, İstanbul.
- Yıldırım, S. (2000). *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları I*, İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları.